

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ
Кафедра романських мов і зарубіжної літератури**

Дацьо Т.О., Швед Е.В.

**ЗАРОДЖЕННЯ РУМУНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ
У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ
РУМУНСЬКОЇ МОВИ**

**Навчально-методичні
розробки з курсу**

«Історія румунської літератури»

Ужгород – 2024

УДК 821.09(498)(076):811.135.1

Д 21

Зародження румунської літератури у процесі формування румунської мови. Навчально-методичні розробки з курсу «Історія румунської літератури». Уклад. ст.викл. Дацьо Т.О., доц. Е.В. Швед. Ужгород: УжНУ, 2024. 84 с.

Затверджено на засіданні кафедри романських мов та зарубіжної літератури. Протокол № 8 від 24 квітня 2024 р.

Затверджено Вченою радою факультету іноземної філології ДВНЗ «УжНУ». Протокол № 4 від 29 квітня 2024 р.

Вступні відомості

Навчальна дисципліна «Історія румунської літератури» представляє собою важливий предмет у системі навчання, оскільки є одним із основних компонентів освітньої програми предметної підготовки студентів. Курс спрямовано на вивчення румунської художньої літератури в її історичному розвитку, у зв'язку з розвитком суспільства та його культури, простежуючи загальнонаціональні тенденції розвитку румунської літератури. Метою курсу є навчити студентів правильно зрозуміти й осягнути історичний процес розвитку румунської літератури, його закономірності та особливості, що складає загальносвітову культурну спадщину румунського народу; розкрити національну своєрідність розвитку румунської літератури; зробити аналіз різних напрямів в літературі та показати причини їх появи та взаємозв'язок.

Цей посібник є допоміжним джерелом курсу Історія румунської літератури і розрахований на студентів 014.027 Середня освіта. Румунська мова і література. Англійська мова і література.

Introducere în axiologia literaturii

1. Literatura este arta cuvântului. Ea este creație și valoarea ei este realizată și receptată din perspectiva unui concept de valoare. Totalitatea conceptelor de valoare alcătuiesc axiologia ca domeniu al filosofiei. Pentru a interpreta obiectiv o operă literară trebuie să știm să o analizăm din perspectiva mai multor concepte de valoare, a unei axiologii a literaturii și a artei în general. De aceea vom expune și vom defini elementele creative, estetice, de specific național, teologice, filosofice, critice, temporale, atemporale, psihologice și stilistice ale unei axiologii literare.

1.1. Interpretarea din punctul de vedere al *creatologiei* înseamnă a situa opera literară pe unul din cele cinci niveluri ale gândirii creative: expresiv, productiv, inventiv, inovativ, emergent (vezi Erika Landau, *Psihologia creativității*). Calitatea actului de creație literară este încorporată în textul literar, rolul nostru este doar să o identificăm. Criticul care nu-și exprimă de la început conceptul din perspectiva căruia analizează opera literară sau nu-și precizează elementele axiologiei literare, curentul literar la care aderă se autodiscreditează, fiindcă fie că aduce o interpretare subiectivă impresionistă sau își declină de la început competența. De aceea începem demersul nostru axiologic prin definirea nivelelor de creativitate literară.

1.2. *Nivelul expresiv* se caracterizează prin utilizarea particulară a limbii, prin calitatea limbajului folosit, prin acel „timbru unic” de care vorbea Garabet Ibrăileanu, prin crearea de sensuri noi ale cuvintelor (denumite de unii cercetători cuvinte-modul), prin crearea de grupuri de cuvinte cu un nou înțeles (sintagme-modul), prin accentele conotative date prin semnele ortografice, prin tehnicile de redactare utilizate de autor, prin modelele de limbă literară ce le pune în circulație, care se impun prin imitație și de aceea influența marilor

scriitori în dezvoltarea limbii este considerabilă. Criticul Titu Maiorescu anticipa influența pe care marii scriitori ai secolului al XIX-lea Mihail Eminescu, Ion Creangă, Ion Luca Caragiale, Ioan Slavici o vor avea asupra scriitorilor secolului XX.

Acest nivel expresiv al gândirii creative poate fi bogat ilustrat cu exemple din literatura populară, literatura religioasă, literatura istoriografică, cu exemple din creația scriitorilor generației de la 1848, a scriitorilor clasici sau din creația scriitorilor secolului XX. Le vom remarca la fiecare scriitor care are în acest sens o contribuție semnificativă prin figurile de stil (metafore, comparații, metonimii, epitete, simboluri) au introdus cuvinte noi, au creat cuvinte, au folosit jocul umoristic cu limbajele (I.L. Caragiale, T. Arghezi, Anton Bacalbașa etc.). Modelul îl avem la I.L. Caragiale, în „Congresul cooperativ român“.

Literatura are un rol de modelare a personalității, a gândirii și exprimării prin cuvântul convingător, care pătrunde prin imagini, sentimente, modele, muzicalitate, prin funcțiile cuvântului, fiindcă ne determină să participăm la viața eroilor, să ne exprimăm stările de conștiință, să ne însușim modelele.

Cuvântul autoritar are doar funcția tranzitivă, pe când cuvântul este utilizat în textul literar prin funcțiile: reflexivă, simbolică, conotativă, referențială, sacră, logică, tainică, de lumină, sfântă. Aceste funcții dau o valoare conștientă sau una greu de sesizat cuvântului și expresivității textului.

1.3. Nivelul productiv al gândirii creative încorporată în textul literar poate fi identificat prin persoane-eroi determinate de un anumit timp și spațiu, adică cronotopi, reprezentând categorii sociale sau eroi model pentru diferitele curente literare. Putem situa pe acest plan eroi ca: Dan (V. Alecsandri, *Dan, căpitan de plai*), Ștefan cel Mare (V. Alecsandri, *Dumbrava Roșie*), Tudor Șoimaru (M. Sadoveanu,

Neamul Șoimăreștilor), Jupân Dumitrache, Zița, Rică Venturiano (I.L. Caragiale, *O noapte furtunoasă*), Ilie Moromete, Nilă, Paraschiv, Achim (M. Preda, *Moromeții*). Ca exemple de construcții epice de nivel productiv pot fi menționate: *Enigma Otiliei* de G. Călinescu; *Întunecare* de Cezar Petrescu; *Concert din muzică de Bach* de Hortensia Papadat Bengescu; *Ochii Maicii Domnului*, *Lina*, *Cimitirul Buna Vestire* de Tudor Arghezi; *Papucii lui Mahmud*, *Doctorul Taifun*, *De la noi la Cladova* de Gala Galaction; *Neamul Șoimăreștilor*, *Zodia Cancerului*, *Venea o moară pe Siret* de Mihail Sadoveanu; *Ciuleandra*, *Adam și Eva* de Liviu Rebreanu.

În această sferă a actului de creație la nivel productiv se situează și volumele de versuri: *Doine și Lăcrămioare*, *Legende*, *Ostașii noștri* de Vasile Alecsandri; *Legende istorice*, *Florile Bosforului* de Dimitrie Bolintineanu; *Flori de mucigai*, *Cuvinte potrivite*, *Cântare omului* de Tudor Arghezi; precum și o serie de piese de teatru ca: *Năpasta*, *D'ale carnavalului* de I.L. Caragiale, *Patima roșie* de M. Sorbul.

1.4. *Nivelul inventiv* are mai multe trăsături caracteristice: realizarea de prototipuri umane, crearea de noi tehnici de roman, folosirea sau crearea de specii literare, folosirea conceptelor filosofice sau teologice în realizarea eroilor, în metafore, în structura narativă. Astfel, în comedia *O scrisoare pierdută* de I.L. Caragiale eroul Zaharia Trahanache este construit pe conceptul de putere. Ca deținător al puterii, el trebuie să o apere și nu-l interesează adevărul din scrisoare. Tot astfel, personaje ca Mara din romanul *Mara* de Ioan Slavici, Costache Giurgiuveanu din romanul *Enigma Otiliei* de George Călinescu, construite pe patima avariției, devin prototipuri. Tot la nivel de prototipuri trebuie considerați eroii lui Mihail Sadoveanu din *Hanul Ancuței*, Emirul din *Noapte de decembrie* de Alexandru Macedonski, Ladima din *Patul lui Procust* de Camil Petrescu; Nică din *Amintiri din copilărie* de Ion Creangă.

Tehnicile de roman inventive ca tehnica de reflectoare sau de dedublare a eului utilizată de Camil Petrescu în *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război* sau tehnica de voci ideologice din *Patul lui Procust*, tehnica algoritmică folosită de Liviu Rebreanu în romanul *Ion* sau tehnica introducerii funcției de lumină a cuvântului în romanul *Pădurea spânzuraților* sunt semnificative în sensul ilustrării nivelului inventiv.

Trebuie să mai precizăm felul în care Alexandru Odobescu aduce în *Pseudo-Kyngheticos* eseul ca specie literară, felul în care Geo Bogza realizează în *Cartea Oltului* primul reportaj eseu, iar Ion Creangă prin *Povestea lui Harap Alb* aduce basmul cult, ca modele de specii noi ca trăsătură a nivelului inventiv de creativitate.

Utilizarea de concepte filosofice ca fortuna labilis, panta rhei, homo mensura, carpe diem, de către Mihail Eminescu, Lucian Blaga, Ion Barbu, Nichita Stănescu sunt semne de marcă pentru acest nivel de gândire creativă.

1.5. *Nivelul inovativ* se caracterizează printr-o gândire creatoare la nivel de principii, ceea ce dă eroilor caracterul de arhetipuri. Când Mihail Eminescu în poemul *Luceafărul* o compară pe fata de împărat cu luna și cu Sfânta Fecioară („Cum e Fecioara între sfinți / Și luna între stele”) el așează în interiorul eroinei principiul feminin „kore kosmou”. Când Liviu Rebreanu în romanul *Ion* ne aduce prototipul *țăranul* dar în scena când Ion sărută pământul (Geea) văzut ca o fecioară el devine mirele arhetipul construit pe principiul masculin. La fel George Coșbuc în *Nunta Zamfirei* dă eroinei valoarea de arhetip iar nunta este unirea principiului masculin cu principiul feminin, adică o împrejurare arhetipală. La fel avem la Ion Barbu această proiecție arhetipală în *Riga Crypto și Iapona Enigel*. Acest nivel este sugerat de Lucian Blaga în *Mirabila sămânță*, *Eu nu strivesc corola de minuni a lumii*. Valoarea de nivel inovativ o găsim și în poeziile

populare ca *Miorița* (nunta arhetipală a păstorului arhetip), *Legenda Mănăstirii Argeșului* (realizarea actului arhetipal de construire a Bisericii sufletului, reconstruirea lui Adam arhetipul pe principiul pământul), *Soarele și luna* (nunta principiului masculin cu cel feminin).

1.6. *Nivelul emergent* arată o înțelegere legică a universului. Eroi sunt construiți pe o lege, devin *actanți*, adică ei fac actul arhetipal poruncit de o lege, de o voință divină, este structurat pe un *ideologem*, are mai multe ipostaze, reprezintă o dimensiune a conștiinței. Vom urmări aceste trăsături în poemul *Luceafărul* de Mihail Eminescu unde actantul Hyperion este construit pe ideologemul *luce* ca o exprimare a funcției de lumină a cuvântului („Să-ți dau cuvântul meu dintâi”, adică Fiat lux).

Este necesară o aprofundare a problemei actantului și de aceea suntem nevoiți să facem mai multe precizări, referiri și exemple, fiindcă actantul este un model de gândire emergentă, ceea ce nu înțeleg cercetătorii în semiotică, fiindcă nu l-au înțeles pe Mihail Bahtin.

a) Actantul este structurat pe o lege ca Hyperion din poemul *Luceafărul* de Mihail Eminescu așa cum el însuși o spune („Primind o altă lege”); ca Agamiță Dandanache din comedia *O scrisoare pierdută* de I.L. Caragiale realizat pe legea adaptării la mediu preluată de autor din biologie; ca Ștefan cel Mare și Sfânt din romanul *Frații Jderi* de Mihail Sadoveanu; ca Apostol Bologa din *Pădurea spânzuraților* de Liviu Rebreanu construiți pe legea creștină.

b) Actantul nu face voia proprie ci o voință din afara lui, el realizează doar actul. De aceea Hyperion face voia Demiurgului, a Creatorului, a lui Dumnezeu, ca și Apostol Bologa care este dus de lumina interioară, ca și Ștefan cel Mare și Sfânt, care în *Apus de soare* de Barbu Ștefănescu Delavrancea spune că a făcut voia Moldovei.

Paradoxul este că Agamiță Dandanache spune că nu este decât un instrument în mâna celor care îl conduc.

c) Actantul este structurat de multe ori pe un ideologem, ca Hyperion din poemul *Luceafărul* de Mihail Eminescu, care este exprimat prin particula „luce” sinteză a funcției de lumină a cuvântului și o găsim reluată în mai multe cuvinte ca un lait motiv (*Luceafărul*, străluce, lucești etc.). Ideologemul trebuie înțeles ca o sămânță de lumină, ca un germene generator al eroului, al actului de creație din care se generează textul. Acest ideologem este sugerat în *Pădurea spânzuraților* de Liviu Rebreanu, când pătrunde lumina în Apostol Bologa, este sugerat prin simbolul „soare” ca nucleu al eroului Ștefan cel Mare și Sfânt din *Apus de Soare* de Barbu Ștefănescu Delavrancea sau din romanul *Frații Jderi* de Mihail Sadoveanu.

d) Actantul reprezintă o dimensiune a conștiinței. În acest sens Hyperion este sugerat a fi o dimensiune a conștiinței universale, de aceea nu poate deveni muritor, așa cum o spune Divinul Creator într-o variantă din ediția Perpesicius că este din El a treia parte. În acest sens Apostol Bologa ne apare ca un exponent al conștiinței creștine în forma ei de lumină ortodoxă, ca și Ștefan cel Mare și Sfânt din *Apus de Soare* de Barbu Ștefănescu Delavrancea, dar și în romanul *Frații Jderi* de Mihail Sadoveanu, unde primește și o dimensiune de reprezentant al conștiinței naționale. Miron Iuga din romanul *Răscoala* de Liviu Rebreanu primește această proiecție de actant ca reprezentant al conștiinței clasei feudale.

e) Actantul poate avea mai multe ipostaze. Astfel Hyperion din poemul *Luceafărul* de Mihail Eminescu primește ipostazele de astru, lumină, gând, fulger, înger, demon, Hyperion. Ștefan cel Mare și Sfânt are în *Frații Jderi* ipostazele de domn, părinte, diplomat, strateg.

Trăsăturile nivelului emergent le-am tratat astfel în legătură cu problema actantului. Diferența dintre nivelul emergent și cel

inovativ ni se pare cel mai bine exprimată prin problema incompatibilității dintre actantul Hyperion structurat pe o lege și fata de împărat arhetip structurat pe principiul feminin.

2. Valoarea estetică a actului de creație literară ne apare cel mai bine exprimată prin programele curentelor literare și artistice. Între valorile creative și cele estetice trebuiesc făcute corelații, fiindcă una este programul estetic și altceva este nivelul de creativitate la care a fost realizat. Eminescu rămâne unul din cei mai reprezentativi poeți romantici ai lumii, fiindcă a realizat prin poemul *Luceafărul* cea mai înaltă exprimare la nivel emergent a programului estetic al romantismului. Dacă urmărim etapele de evoluție ale creației lui Mihail Eminescu, putem observa că poeziile de început: *Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie, O călărire în zori, La o artistă* sunt de nivel expresiv. După plecarea la studii nivelul de creativitate devine productiv în *Epigonii, Mortua est, Împărat și proletar, Venere și Madonă, Memento mori*. În perioada ieșeană atinge nivelul inventiv prin *Călin* (File din poveste), *Dorința, Revedere, Sonete, Floare albastră*. Înțelegerea mai adâncă a lumii îl va duce la realizarea de poezii de nivel inovativ: *Tat twam asi, Scrisoarea I, Scrisoarea III, Înviere, Răsai asupra mea*, pentru ca în *Luceafărul* să atingă nivelul emergent. Eroul se înalță la cer, are un Dialog cu Dumnezeu, schimbă șapte ipostaze, este actant, este structurat pe o lege, contemplă eterna creație a lumi din lumină, folosește funcția de lumină a cuvântului, este excepțional și trăiește în ipostaze excepționale, depășind toate poemele romantice ale lumii realizate de Byron, Victor Hugo, Pușchin, Lermontov, Lenau etc. Când Hyperion îi cere Bunului Părinte al Vieții să-i schimbe condiția de nemuritor cu „o oră de iubire” avem punctul cel mai înalt al unei axiologii romantice unde afectul este valoarea, dar în același timp avem și o axiologie de

specific național prin evaziunea în basm, în vis, în natură, în mit. Se sugerează și o axiologie filosofico- teologică prin imaginea cosmogonică unde valoarea este dată de funcția tainică și de lumină a cuvântului („Vedea ca-n ziua cea dintâi / Cum, izvorau lumine”). Vom căuta de aceea să dăm elementele esențiale care caracterizează principale programe estetice, pentru ca să putem defini modul în care fiecare scriitor realizează un anumit program estetic sau face o sinteză originală a mai multor programe.

A. Umanismul

A.1. Renașterea și umanismul în culturile și literaturile europene

a) **Renașterea** — curent european din secolele al XIV-lea – al XVI-lea, determinat de redescoperirea valorilor culturii și literaturii antice.

b) Trăsăturile:

- omul — centru al universului, în locul lui Dumnezeu;
- toleranța religioasă, ca reacție împotriva inchiziției catolice;
- redescoperirea valorilor spirituale antice și traducerea de texte;
- înflorirea artei, culturii, literaturii și susținerea dreptului la cultură;
- atac împotriva privilegiilor feudale și a dreptului divin;
- lupta pentru drepturi democratice și reforme sociale.

c) **Reprezentanți:** Dante Alighieri, Boccaccio, Petrarca, Leonardo da Vinci, Michelangelo Buonarroti, Lorenzo de Medici, Raffaello Sanzio, Rabelais, Thomas Morus, Erasmus din Rotterdam, Nicolaus Olahus.

d) Umanismul este efectul ereziei lui Arie și a păgânismului asupra lumii occidentale.

A.2. Renașterea și umanismul în principatele române

a) Voievozi români, care au susținut Renașterea și umanismul:
– Ștefan cel Mare – *Cronica lui Ștefan* – Voronețul – stilul moldovenesc.

– Neogoe Basarab – *Învățăturile lui Neogoe Basarab către fiul său Teodosie* – Curtea de Argeș.

b) Reprezentanți ai umanismului românesc – creatori de limbă și literatură:

– Mitropolii: Varlaam, Dosoftei, Simion Ștefan, Antim Ivireanul.

– Cărturarii: Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce, Constantin Cantacuzino, Udriște Năsturel, Nicolae Milescu, Radu Greceanu, Nicolae Costin.

c) Dimitrie Cantemir — ctitorul literaturii române. personalitate reprezentativă pentru umanismul și iluminismul european – *Istoria creșterii și descreșterii imperiului otoman, Istoria ieroglifică*.

B. Iluminismul — curent național și european

B.1. Iluminismul — curent european

a) geneza curentului – *Declarația drepturilor omului* (1688).

b) definiția: iluminismul este un curent filosofic, literar, științific, cultural, ideologic, social al burgheziei în ascensiune, care luptă pentru drepturi și libertăți democratice și este îndreptat împotriva absolutismului feudal.

c) trăsăturile: antifeudal, pozitivist, materialist, critic, revoluționar, reformist, umanist, raționalist, enciclopedic, gnoseologic.

d) concepte fundamentale: egalitate în virtutea dreptului natural – suveranitatea poporului – teoria contractului social – toleranța religioasă – cauzalitatea istorică – dreptul la cultură; formele de guvernământ: monarhia luminată sau republica iluministă.

e) principalele tendințe: tendința revoluționară, exprimată în Franța, la 1789, având ca scop instaurarea republicii iluministe și abolirea monarhiei.

– tendința reformistă ca la Viena, promovată de Iosif al II-lea, ducând la o monarhie luminată, constituțională.

f) reprezentanții iluminismului european:

Franța: Montesquieu *Scrisori persane*, Voltaire *Brutus*, *Zadig*, Diderot *Călugărița*, *Jack fatalistul*, Jean Jaques Rousseau *Emil*, *Contractul social*, Beaumarchais *Bărbierul din Sevilla*, *Nunta lui Figaro*.

Moldova: Dimitrie Cantemir *Istoria creșterii și descreșterii imperiului otoman*, Nicolae Milescu *De la Moscova la Pekin*.

g) iluminismul este efectul ereziilor lui Arie și Varlaam, al păgânismului și umanismului asupra culturii apusene.

C. Clasicismul

C.1. Trăsături

a) **Mitizarea** – transfigurarea realității prin mit, ca mod de a exprima conceptul de lume ca mit, preluat din antichitate. Zeul Apolon, între cele nouă muze, ca în tabloul lui Rafael, intitulat *Parnasul*, ne dă o imagine a clasicismului.

b) **Etica** – cultivarea virtuților ca sens al artei, ceea ce-i dă un caracter moralizator. Virtuțile clasice sunt: cumpătarea (*sophrosyne*), dreptatea (*dikaiosyne*), înțelepciunea (*sophia*), curajul (*andreea*). Lor li se vor adăuga virtuțile creștine: credința, speranța, dragostea, hărnicia, mila, curățenia, smerenia.

c) **Spațialitatea** – sublimarea timpului în spațiul sacru – templul – Platon – cetatea ideală în dialogul *Republica*.

d) **Măsura** – legea armoniei și echilibrului, concentrată în numărul de aur, secțiunea de aur, pe baza căreia s-au construit toate monumentele de artă: piramidele, templele, statuile. Conceptul de *homo mensura* – omul – măsura tuturor lucrurilor.

e) **Principiile** – preluate de la Platon: Binele, Adevărul, Legea, Armonia și Frumosul; principii primordiale: apa, aerul, focul, pământul și eterul (*apeiron*).

f) **Conceptele**

– *mimesis* — a imita.
– *catharsis* — purificare, înălțare (susținut de Aristotel în *Poetica*).

– *carpe diem* — trăiește clipa, adică pentru prioritatea valorilor materiale.

– *homo sapiens* — omul cugetător, cunoscătorul.

– *homo faber* — omul făurar, creatorul.

– *homo ludens* — omul lumesc, plin de vicii.

– *panta rhei* — toate curg, devenirea.

– *fortuna labilis* — destinul schimbător.

– *tehne* — artă și meșteșug.

– *hybris* — strălucire.

g) **Caracterul** – determină acțiunea – trăsături ideale sau general-umane.

h) **Analogia** – eroii sunt asemenea, de unde conflictul implacabil, ca în

Antigona lui Sofocle, între Creon și Antigona, fiindcă ambii sunt inflexibili.

i) **Eternul** – anistorismul – eroii sunt fără evoluție interioară – arta este autonomă – se cultivă atemporalitatea.

j) **Antropocentrismul** – omul, centru al lumii, și nu Dumnezeu – Sofocle *Antigona*: „În lume-s multe mari minuni / Mai mari ca omul însă nu-s“.

k) **Raționalismul** – omul, condus și caracterizat prin rațiune, eliberat de patimi și purtător al virtuților.

l) **Utilul și plăcutul** – *utile cum dulci* – scop al artei – susține Horațiu:

„Arta să fie desăvârșită, dar să fie și utilă“.

m) **Obiectivismul** – atitudinea logică, obiectivă – aspectul juridic al lumii, al omului, societății. Înălțurarea subiectivismului.

n) **Kalokagathos** – tipul uman ideal – arhetipul realizat pe baza unui principiu (*arhe*).

C.2. Boileau — *L'art poetique* — program al clasicismului francez

a) Arta este o imitație a naturii umane – conceptul de *mimesis* aplicat.

b) Idealul literaturii este adevărul, care se confundă cu sinceritatea – interpretarea subiectivă a principiului *Adevărul*, al lui Platon.

c) Arta, literatura – un produs al muncii – conceptul de *tehne* aplicat.

d) Există un frumos absolut, care este greu de diferențiat, foarte simplu și foarte complex pentru toată lumea – principiul *Frumosul*, al lui Platon, aplicat.

e) Natura este un ideal dificil.

C.3. Programul realizat de scriitorii clasiciști

a) eroi ideali în împrejurări ideale sau general-umani în împrejurări general-umane.

b) tema, eroii, conflictul, subiectul sunt luate din viața claselor dominante.

c) raționalismul.

d) armonia și echilibrul.

e) caracterul moralizator.

f) specii: epopeea, fabula, epistola, satira, epigrama, comedia, tragedia.

g) procedee:

– regula celor trei unități de spațiu, timp și acțiune,

- mitizarea,
- analogia.

h) reprezentanții: Pierre Corneille *Cidul*, *Horatiu*;

Jean Racine *Fedra*, *Andromaca*; Moliere *Tartuffe*, *Don Juan*,
Avarul; La Fontaine *Fabule*;

La Bruyere *Caracterele*.

D. Romantismul

D.1. Trăsături

a) spiritul subiectiv, opus obiectivismului clasicist:

Fritz Strich: „*Expresia romantică încearcă într-adevăr să spargă formele spațiului și timpului mărginit și să creeze melodia infinită, așa cum poezia romantică a putut să se realizeze numai sub chipul basmului și al visului, unde legile spațiului și ale timpului nu mai au nici o valabilitate*”.

b) reîntoarcere la natură – începutul istoriei în matca generatoare a naturii: Achim von Arnim *Slujitorii coroanei*: „*Poezia nu este adevăr așa cum îl pretindem de la istorie și de la relațiile cu contemporanii, ea nu ne-ar căuta pe noi dacă ar aparține numai pământului și nu ar mai călăuzi astfel înstrăinata lume pământească înapoi spre comunitatea veșnică*”.

c) fascinația folclorului și cultivarea specificului național:

Frantz Liszt *Rapsodia română* – reia motive din poezia populară.
Ludwig Uhland *Istoria legendelor la popoarele germanice și romanice*: „*O alcătuire populară nu se află niciodată încheiată*”.

d) modelul organic vegetal – structuri și configurații deschise – peisajul dă imagini particulare, și nu tipice, dă o trăire, o comuniune.
Bernardin de Saint Pierre: „*Sufletul meu se abandonează, se leagănă cu frunzișul unduitor al copacilor, se înalță cu creștetele lor, către ceruri*“.

–Natura o ființă vie ca în *Upanișade*.

e) evaziunea în natură, în mit, în vis, în trecut, în istorie, în basm.

f) autotrofia – sinteza afectivă interioară – peisajul – o stare de suflet.

g) visul – conceptul de lume ca vis – „poetul se hrănește cu idealurile“.

h) metafora are un model vegetal – floarea, copacul, sămânța. Mihail Eminescu *Atât de fragedă* – Floarea albă de cireș.

i) cultivarea unicatului – clasicismul cultivă modelul.

j) dinamismul fanteziei – zbaterea copacilor sugerează starea sentimentelor.

Mihail Eminescu: „*codrului bătut de gânduri*“, „*flori albastre tremur ude*“.

k) floarea, esență a lumii vegetale, dă dulcele, frumosul care alină tristețea, durerea, disperarea, refularea.

l) cultivarea contrastului, care poate fi afectiv, liric sau cromatic.

m) melancolia sfântă – moartea este voluptatea supremă – Marea Trecere.

Mihail Eminescu *Mai am un singur dor*.

n) titanismul – eroul excepțional în împrejurări excepționale. Mihail Eminescu *Luceafărul*.

o) cosmicizarea – evaziunea în cosmos, trăirea raportului om–univers. Mihail Eminescu: „*gânduri ce-au cuprins tot universul*“, *Luceafărul*: „*Un cer de stele dedesupt, / Deasupra-i cer de stele — / Părea un fulger nentrerupt / Rătăcitor prin ele*“.

p) iubirea – iubita o imagine a iubirii, un centru al lumii – heliotropism erotic.

Mihail Eminescu *Luceafărul*: „*Scăldat în foc de soare*“ – își arată iubirea, devenind ca un soare; *Singurătate*: „*Icoană de lumină*“, *Atât de fragedă*.

r) transfigurarea naturii prin mit – natura – un mod de a trăi.
Mihail Eminescu *Venere și Madonă*: „*Lume ce gândea în basme și vorbea în poezii*“. Vasile Alecsandri *Fata din dafin*.

s) muzica – ca mod de a transmite afectul – penetrarea în interior, dar și în natură – ecoul – detașarea de semnificații – vibrația sufletului.

D.2. Programul realizat de scriitorii romantici

a) eroi excepționali în împrejurări excepționale:

Goethe *Suferințele tânărului Werther*, Schiller *Don Carlos*, *Wilhelm Tell*, Byron *Don Juan*, *Lara*, *Manfred*, Shelley *Prometeu descătușat*, Mihail Eminescu *Luceafărul*, Victor Hugo *Ruy Blas*.

b) tema, eroii, conflictul, subiectul au o structură afectivă.

Aleksandr Pușkin *Evgheni Oneghin*, Alfred de Musset *Noaptea*, Vasile Alecsandri *Pasteluri*, Mihail Eminescu *Sara pe deal*.

c) exaltarea trecutului glorios și critica prezentului decăzut:

Mihail Eminescu *Scrisoarea III*, Grigore Alexandrescu *Umbra lui Mircea. La Cozia*.

d) prețuirea folclorului și cultivarea specificului național:

Vasile Alecsandri *Doine și Legende*, Mihail Eminescu *Luceafărul*.

e) evaziunea în vis, în trecutul istoric, într-un decor de basm oriental: Edgar Allan Poe *Prăbușirea casei Usher*, Mihail Eminescu *Scrisoarea*

III, Alexandru Macedonski *Noaptea de decembrie*.

f) cultivarea fantasticului prin eroi, temă, procedee: Mihail Eminescu *Luceafărul*, Vasile Alecsandri *Sburătorul*, Ion Heliade Rădulescu *Zburătorul*, Grigore Alexandrescu *Umbra lui Mircea. La Cozia*.

g) procedee romantice: contrastul, antiteza, transfigurarea, evaziunea: Mihail Eminescu *Luceafărul*, *Împărat și proletar*.

h) specii romantice: elegia, pastelul, poemul, meditația, idila, drama, jurnalul de călătorie.

Mihail Eminescu *Luceafărul*, *La steaua*, *Floare albastră*, *Revedere*.
Vasile Alecsandri *Pasteluri*, *Despot Vodă*, *Călătorie în Africa*.

E. Realismul

E.1. Istoricul

a) apare în Franța, în sec. al XIX-lea, ca reacție împotriva romantismului, ca o apropiere a literaturii de concepțiile materialiste, pozitivistice, scientiste.

b) este favorizat de revoluțiile burghezo-democrate din Franța, Anglia,

Țările de Jos, de filosofia iluministă, de dezvoltarea științei și culturii.

c) termenul este utilizat de pictorul francez Gustave Courbet și provine din lat. *realis* > fr. *réel* > *realisme*.

d) reprezentanți:

Franța: Stendhal, Flaubert, Balzac, Maupassant, Mauriac, Proust, Kafka.

Anglia: Dickens, George Eliot, Galsworthy, Virginia Wolf.

Rusia: Lew Tolstoi, Dostoievski, Gogol, Cehov, Șolohov, Pasternak. America: Mark Twain, Hemingway, Faulkner, John Steinbeck.

România: Ion Creangă, I.L.Caragiale, Ioan Slavici, Barbu Ștefănescu Delavrancea, Liviu Rebreanu, Mihail Sadoveanu, Mateiu Caragiale, Camil Petrescu, Cezar Petrescu, Hortensia Papadat-Bengescu, George Călinescu, Marin Preda, Augustin Buzura.

E.2. Conceptul de realism în critica literară românească

Titu Maiorescu *Direcția nouă în poezia și proza română* – susține un concept de realism de factură clasicistă și de specific național: „tipurile realiste să reprezinte“, „permanențe umane“, „viața specific națională“.

Garabet Ibrăileanu *Creație și analiză*: „Un creator nu copiază realitatea ci-și realizează concepția sa despre realitate”:

„Romanul tinde a deveni o știință, el are temelie puternică în psihologie și sociologie“.

Spiritul critic în cultura românească este o carte fundamentală, fiindcă dă axiologia realismului. Valoarea textului literar este dată de spiritul critic, ca trăsătură fundamentală a realismului. De aceea I.L.Caragiale este definit ca o culme a spiritului critic în Muntenia, iar Mihail Eminescu, ca o culme a spiritului critic în Moldova.

E.3. Programul realizat de scriitorii realiști

a) eroi tipici în împrejurări tipice – eroul reprezintă o categorie socială, iar împrejurarea — o „felie de viață“. Eroul este arivistul, inadapabilul, demagogul, luptătorul.

I. L. Caragiale *O scrisoare pierdută*, Camil Petrescu *Patul lui Procust*, George Călinescu *Enigma Otiliei*, Stănică Rațiu, Camil Petrescu *Bălcescu*.

b) tema, eroii, conflictul, subiectul sunt luate din realitatea socială, istorică.

teme realiste – satul și țăranul, războiul, trecutul istoric, ascensiunea arivistului.

conflicte sociale – de clasă (Camil Petrescu *Jocul ielelor*), naționale (L.Rebreanu *Pădurea spânzuraților*).

c) criticismul – atitudinea critică a autorului față de realitatea socială: ironică – I.L.Caragiale *Momente și schițe*, umor – Ion Creangă *Amintiri din copilărie*, ură – Zaharia Stancu *Desculț*, obiectivism lucid – Camil Petrescu *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*.

d) scientismul – introducerea de concepte și modele de gândire

științifică: Camil Petrescu *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război* – Ștefan Gheorghidiu ține Ellei o prelegere de filosofie.

I. L. Caragiale *O scrisoare pierdută* – personajul Agamiță Dandanache este construit pe legea adaptării la mediu din biologie.

Costache Negruzzi *Fiziologia provincialului* – conceptul de fiziologie cu sensul de funcționalitate a tipului uman în mediul social.

e) procedee realiste:

tipizarea – I. L. Caragiale: Tipătescu, Pristanda.

analiza psihologică – Camil Petrescu *Patul lui Procust*, Augustin Buzura *Vocile nopții*. colajul – introducerea în text de scrisori, documente, articole. Camil Petrescu *Patul lui Procust*.

descrierea – Geo Bogza *Cartea Oltului*.

f) specii realiste: schița, nuvela, romanul, reportajul, eseul.

I. L. Caragiale *Momente și schițe*.

Costache Negruzzi *Alexandru Lăpușneanul*.

Augustin Buzura *Refugii, Orgolii*. Geo Bogza *Cartea Oltului*.

Alexandru Odobescu *Pseudo-Kynegeticos*.

E.4. Contribuția scriitorilor români la dezvoltarea realismului

a) precursori ai realismului:

Dimitrie Cantemir *Istoria ieroglifică* – critica societății feudale.

Antim Ivireanul *Didahiile* – critica moravurilor și a instituțiilor feudale.

Costache Negruzzi *Alexandru Lăpușneanul* – critica absolutismului feudal, aduce primul model de nuvelă realistă.

Nicolae Filimon *Ciocoii vechi și noi* – critica societății fanariote – aduce primul roman realist.

Alexandru Odobescu *Pseudo-Kynegeticos* – aduce eseul realist.

b) tendința realismului liric – subiectiv de factură romantică:

Ion Creangă *Amintiri din copilărie* – realism liric, rural, patriarhal, de specific național.

Mihail Sadoveanu *Baltagul, Frații Jderi, Hanu Ancuței* – realism liric de specific național.

Zaharia Stancu *Desculț* – realism liric, împletit cu obiectiv critic.

Geo Bogza *Cartea Oltului* – realism liric – reportajul-eseu-poem în proză.

c) tendința realismului de factură clasică și barocă:

Ioan Slavici *Moara cu noroc, Mara* – sobru, moralizator, umanist.

G. Călinescu *Enigma Otiliei* – retoric, balzacian, cu elemente de baroc.

Mateiu Caragiale *Craii de Curtea-Veche* – ornamental, simbolic de factură barocă.

d) tendința realismului critic obiectiv:

I. L. Caragiale *O scrisoare pierdută, Momente și schițe* – de problematică, comic, concis, de acuitate critică.

Liviu Rebreanu *Ion, Răscoala, Pădurea spânzuraților* – un realism sobru, precis, înțelegere logică, nuanțat, obiectiv.

Camil Petrescu *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război* – analist, realism al stărilor de conștiință, de problematică.

Hortensia Papadat-Bengescu *Concert din muzică de Bach* – aduce o critică de moravuri.

Marin Preda *Moromeții, Cel mai iubit dintre pământeni* – un realism de problematică politică și socială, critic, obiectiv.

Augustin Buzura *Orgolii, Refugii, Drumul cenușii* – o critică de acuitate socială, alegoric, de problematică, critic.

Alexandru Ivasiuc *Apa, Iluminări, Păsările, Interval* – realism al stărilor de conștiință, analitic, de problematică.

Mircea Eliade *Noaptea de Sânziene*.

F. Simbolismul

F.1. Istoricul și reprezentanții în literatura universală

a) **Simbolismul este o reacție:**

– **ideologică** împotriva pozitivismului și raționalismului burghez, o aderare la filosofia lui Bergson, preluând idei din Fichte, Schelling, Schopenhauer;

– **socială** împotriva valului reacțiunii după înăbușirea Comunei din Paris;

– **estetică** împotriva parnasianismului și o reluare în profunzime a romantismului.

b) **Numele** curentului a fost dat de Jean Moréas, care publică, în revista *Le Figaro*, un articol manifest *Le symbolisme*. În același timp, Stéphane Mallarmé realizează o grupare simbolistă, iar Rene Ghil — o școală simbolist-instrumentalistă. Paul Verlaine realizează un grup al decadenților, din care fac parte Arthur Rimbaud, Tristan Corbière, Jules Laforgue.

c) **Unitatea** curentului simbolist este dată de atitudinea antiparnasiană, de conceptul de poezie pură, de ideologia idealistă.

F.2. Simbolismul românesc

a) Etapele:

– estetică și teoretică: Alexandru Macedonski — *Literatorul* – 1880-1892.

– experimentală: Ovid Densusianu — *Viața nouă* – 1892-1908.

– de realizări – 1908-1916.

– de declin – după primul război mondial.

b) Particularități:

– o reacție împotriva epigonismului eminescian.

– o reacție împotriva semănătorismului și tradiționalismului.

– asimilează obiectivarea lirismului de la parnasieni.

c) **Reprezentanți:** Alexandru Macedonski, Ion Minulescu, Dimitrie Anghel, George Bacovia, Ștefan Petică, Iuliu Cezar Săvescu, N. Davidescu, Emil Isac, Elena Farago, I.M. Rașcu.

F.3. Teoretizări

a) Alexandru Macedonski, în articolul *Poezia viitorului* – 1892, susține ideile:

- poezia este formă și muzică.
- originea ei este misterul universal.
- poezia are o logică proprie.
- „*Domeniul poeziei este departe de a fi al cugetării. El este al imaginațiunii.*“

b) Alexandru Macedonski, în articolul *Despre poemă*, susține următoarele idei:

- poezia să deștepte cugetarea, să nu fie ea însăși cugetare.
- poezia să fie „*însăși inima omului*“.
- poezia să cuprindă stări spirituale limită.
- poezia să pledeze pentru sinteza lirică.

c) Ovid Densusianu, în articolul *Rătăcirile literare*, militează:

- împotriva epigonismului eminescian și a semănătorismului.
- pentru progresul în artă și principiul libertății.

d) Ovid Densusianu, în articolul *Poezia orașelor*, susține:

- pentru o artă înaltă, care să reflecte viața în totalitatea ei.
- specificul național este și în viața orașelor, nu numai la țară.

F.4. Trăsăturile programului estetic

a) **Personaje-simbol în împrejurări simbolice:**

– Thalassa – din romanul cu același nume de Alexandru japonezul – din *Rondelul apei din grădina japonezului* – sugerează poetul și poezia, fiindcă grădinarul — japonezul creează, prin felul cum așază pietrele, o nouă armonie a universului, ca și poetul.

– emirul – din *Noaptea de decembrie* – sugerează eul poetic, drumul spre conștiința de sine.

b) **Tema, eroii, conflictul, subiectul** sunt structurate pe conceptul de corespondență:

- Alexandru Macedonski *Thalassa, Rondelul rozei ce-nfloreste.*

- Dimitrie Anghel *În grădină*.
- Ion Minulescu *Romanța celor trei corăbii*.
- c) **Cosmicizarea** – proiecția cosmică a eroilor:
 - Ion Minulescu *Romanța celor trei corăbii*.
 - Alexandru Macedonski *Noaptea de decembrie*.
- d) **Conceptul de poezie pură** – poezia – o floare a spiritului:
 - Alexandru Macedonski *Rondelul rozei ce-nflorește*.
 - Dimitrie Anghel *Paharul fermecat*.
- e) **Cultivarea intuiției și sugestiei prin simbol:**
 - Henri Bergson aduce filosofia intuiției – Adevărul nu poate fi cunoscut, dar poate fi intuit și exprimat prin simbol. – Cunoașterea umană este relativă, fiindcă simțurile ne dau o percepere relativă a universului.
 - Dimitrie Anghel *În grădină*.
 - Alexandru Macedonski *Rondelul rozei ce-nflorește*.
 - George Bacovia *Plumb, Lacustră*.
- f) **Gândirea analogică în locul celei logice:**
 - poezia este o exprimare a misterului, de aici o exprimare ambiguă.
 - simbolul — un centru de sugestie, care concentrează cunoașterea.
 - analogia este o metaforă în devenire. George Bacovia *Note de primăvară*.
Alexandru Macedonski *Rondelul rozei ce-nflorește*.
- g) **Sinestezia simțurilor:**
 - între culori, sunete, gusturi, mirosuri există o corespondență subtilă arhetipală.
Mircea Demetriade *Sonuri și culori*.
- h) **Procedee simboliste:**
 - cultivarea simbolului ca centru de sugestie.

- sinestezia simțurilor ca procedeu poetic.
- utilizarea laitmotivului pentru a sugera ideea poetică.

i) Specii specifice simbolismului:

- rondelul – Alexandru Macedonski *Poema rondelurilor*.
- poemul – Alexandru Macedonski *Noaptea de decembrie*.
- romanul – Alexandru Macedonski *Thalassa*.

pastelul – George Bacovia *Decor*.

- idila – George Bacovia *Note de primăvară*.
- meditația – George Bacovia *Plumb, Lacustră*.

G. Expresionismul

G.1. Definiție

a) Expresionismul este un curent, care critică pozitivismul burghez al lui Auguste Comte, critică naturalismul și impresionismul, ca formă de artă burgheză, și vrea să construiască o nouă imagine a lumii.

b) Expresionismul este o reacție împotriva tehnicizării, care distruge natura, a standardizării și a îngrădirii libertăților democratice.

c) Expresionismul este strigătul conștiințelor sensibile sufocate de birocratism, tehnocratism, război, înarmare, de depersonalizare a omului, ca să-l învețe pe om să privească spre Dumnezeu ca spre piscul sentimentului.

d) Expresionismul este un apel de salvare a omului, a spiritului, a valențelor sufletești, o întoarcere la lumea misterelor ancestrale, a mitului, ca să raporteze totul la etern și să vadă în extazul interior adevărul.

e) Expresionismul caută relații transcendente, ca să dea omului o nouă valoare, un nou raport între el și univers, între om și Dumnezeu.

f) Expresionismul vrea să promoveze o artă aspră și nemiloasă ca realitatea, căutând omul pur, curat, fiindcă „*arta este același mare Paradis, pe care Dumnezeu l-a creat la începuturile lumii*“.

G.2. Istoricul curentului

a) precursorii expresionismului au fost o serie de mari artiști nonconformiști ca: Van Gogh, Munch, Gauguin, Emile Zola, Thomas Mann.

b) grupul „Podul“ (Die Brucke), alcătuit din artiști ca: Kirchner, Heckel, Nolde, Pechstein, Otto Muller, căuta să atragă elementele revoluționare. Ei susțineau o serie de idei reformatoare în artă.

– „*Pictorul transformă în operă de artă concepția experienței sale*“.

– „*Regulile pentru fiecare operă de artă în parte se formează în timpul lucrului*“.

– „*Sfârșământarea oricărui canon, care ar putea împiedeca fluida manifestare a inspirației*“.

c) grupul „Cavalerul albastru“ (Die Blaue Reiter), alcătuit din artiști ca: Frantz Mark, Paul Klee, Kandinsky, Otto Dix, care susțineau ideile:

– „*principiul necesității interioare*“.

– „*a distruge vechea idolatrie pentru fenomenele realului*“.

– „*spre spiritualul din natură, în Eul lăuntric, în adevărul sufletului*“.

G.3. Trăsăturile programului estetic

a) eroi arhetip în împrejurări arhetipale – eroul construit pe un principiu (arhe), având un rol primordial, generator :

– Lucian Blaga *Meșterul Manole, Zamolxis*.

– Ion Barbu *Rîga Crypto și Iapona Enigel*.

b) tema, eroii, conflictul, subiectul sunt luate din viață socială abstractă, din mit, din basm și structurate pe conceptul de cunoaștere.

c) cultivarea intuiției pentru descoperirea ideii interioare, a absolutului prin psihanaliză, sondarea subconștientului spre a descoperi principiul ordonator:

– Ion Barbu *Ritmuri pentru nunțile necesare*.

d) împletirea realului cu fantasticul:

– Lucian Blaga *Meșterul Manole*.

e) conflictul ideologic – lupta tinerei generații de a-și realiza idealurile și aspirațiile.

f) reîntoarcerea în trecut, în legendă, în mit.

g) respingerea tehnologiei, a civilizației pozitivistice burgheze.

h) cosmicizarea – înțelegerea acțiunii spiritului în natură.

i) misterul dă sens vieții, artei, cunoașterii, poeziei.

j) dorința de a descoperi esența omului, destinul său.

k) specii specifice expresionismului: piesa mitologică, drama de idei, romanul de problemă, spectacolul de sunet și lumină, meditația, pastelul cu valoare filosofică.

l) procedee expresioniste: metafora totalizatoare, metamorfozele, psihanaliza, folosirea mitului, simbolului, metaforei ca instrumente de cunoaștere, mesajul esențial, negarea stilului.

H. Suprarealismul

a) Propune un sistem de cunoaștere, continuând expresionismul și opunându-se dadaismului distructiv anarhist, reprezentat de Tristan Tzara.

b) Artă, în general, și literatură, în special, pun în joc destinul omului.

c) Crearea libertății materiale și spirituale a omului dă artei autenticitate, valoare și caracter revoluționar.

d) Conștiința unei rupturi între artă și societate, între exterior și interior, între fantezie și realitate trebuie să ducă la unirea dintre

vis și realitate spre a crea o suprarealitate, fiindcă visul este o parte esențială a existenței.

e) Crearea unei alte lumi, a miracolului interior, care dă o libertate totală, de aici dezvoltarea la extrem a principiului romantic al inspirației prin cultivarea dicteului automat suprealist. Utilizarea unor procedee specifice cum ar fi *colajul*, adică a alătura obiecte disparate sau cuplarea a două realități, în aparență de neîmpăcat, pe un plan, care nu e convenabil pentru ele.

Un alt procedeu este *neasemănarea*, adică a pune alături două realități, cât mai depărtate una de cealaltă. De aici conexiunea cu hazardul obiectiv, sau unirea absurdului obiectiv cu absurdul subiectiv.

Cel mai spectaculos procedeu este *frottage*-ul, adică o dezvoltare halucinantă a imaginii, pentru a sugera delirul paranoic al lumii contemporane.

Aceste trăsături și procedee le găsim în teatrul lui Eugen Ionescu și de aceea poetul André Breton, șeful suprealismului, afirma, referindu-se la piesele lui: „*Acesta este teatrul, pe care noi am fi vrut să-l scriem*“.

Prin *dicteul suprealist*, suprealiștii căutau modul de a intensifica „*iritabilitatea facultăților spiritului*“ (Max Ernst: *Comment, on force l'inspiration*), ca să pătrundă în adâncurile cele mai tainice ale ființei. Metoda, exprimată de André Breton în *Primul Manifest* al suprealismului, este edificatoare în acest sens al penetrării în interior, spre a surprinde mesajul pur al sufletului: „*Cereți să vi se aducă tot ce vă este necesar pentru scris, după ce v-ați așezat în locul cel mai favorabil concentrării spiritului dumneavoastră asupra lui însuși. Puneți-vă în starea de spirit cât mai pasivă cu putință sau receptivă. Faceți abstracție de talentul dumneavoastră, de capacitățile dumneavoastră și de ale tuturor celorlalți. Repetați-vă că literatura e*

una din căile cele mai triste, prin care se poate ajunge la ceva. Scrieți cu iuțeală, fără un subiect ales dinainte, atât de rapid încât să nu vă opriți și să nu fiți ispitit să recitiți. Prima frază va ieși fără eforturi; după cum este adevărat că în fiecare clipă există o frază străină gândirii dumneavoastră conștiente care nu cere decât să se exteriorizeze. E foarte dificil să te pronunți asupra reușitei frazei a doua: „aceasta participă fără îndoială la activitatea noastră conștientă și la cealaltă, dacă se admite că scrierea primei fraze comportă un minim de percepție.”

În același context, Luis Aragon remarca: „Fondul unui text suprarealist e de o importanță extremă, pentru că acest fond e cel care dă prețiosul caracter de revelație“ (*Traité du style*, Paris, 1928, Gallimard, p. 192), adică să se realizeze o exteriorizare nemijlocită a fluxului psihofiziologic.

Lucian Blaga, în poezia *Stihuiorul*, ne mărturisește același procedeu: „Chiar și atunci când scriu stihuri originale/nu fac decât să tălmăcesc. /Așa găsesc că e cu cale/Numai astfel stihul are un temei/să se-mplinească și să fie floare./Traduc întotdeauna. Traduc/în limba românească/un cântec pe care inima mea mi-l spune, îngânat, suav, în limba ei“, dovedind profunda continuitate dintre expresionism și suprarealism.

I.1. Trăsăturile programului

a) Eroii tragici în împrejurări tragice și structurați pe conceptul de lume ca joc, de aceea eroii specifici sunt: nebunul, actorul, arlechinul, clovnul, mimul, masca, bufonul, trubadurul. Ei sunt prezenți în ospicii, pe scenă, la circ, în carnaval, în spectacolul de operă, în drumul spre conștiința de sine, în aspirația la suprauman.

b) Tema, eroii, conflictul, subiectul sunt o formă de exprimare a conceptului de *fortuna labilis*. Tema este jocul vieții și al morții ca la Horia Lovinescu *Jocul vieții și al morții în deșertul de cenușă*.

c) Fascinația, *meraviglia*, *hybris*, adică uluirea, fastul, strălucirea, impresia, spectacolul care caută, prin strălucirea formei, să ascundă drama interioară, precaritatea social-istorică.

d) Efeminarea – rafinamentul decorativ – exprimat prin simboluri ca perla, scoica, prin culori ca roșul, negrul, auriul, prin principiile focul și apa.

e) Compensația – strălucirea spiritului care să compenseze precaritatea social-istorică sau complementaritatea, care să fie un corelativ al clasicismului.

f) Cultivarea conceptelor de *fortuna labilis*, *carpe diem*, *panta rhei*, spre a sugera tragica condiție a existenței.

g) Mitul oglinzii ca drum spre conștiința de sine, aspirația la suprauman, complexul lui Narcis.

h) Imaginarul structural – cromatica, proporțiile uriașe, bogăția ornamentelor, vizionarismul, luxul, rafinamentul.

i) Utopia – cetatea ideală – ascunderea realității, iluzia.

j) Retorismul – strigătul ornamentat, discursul, stilul ornamental.

k) Procedee: cultivă grotescul, somptuosul, extravagantul, hiperbola, litota, coloanele torse, clarobscurul, volutele frânte.

l) Specii: spectacol de operă, de sunet și lumină, romanul fabulos: Swift *Gulliver în Țara uriașilor*, Mateiu I. Caragiale *Craii de Curtea-Veche*; epopeea: Torquato Tasso *Ierusalimul eliberat*, *Orlando gloriosso*.

3. Valoarea filosofică a textului literar este exprimată prin modelul de gândire sintetică încorporat, fiindcă o cultură filosofică are drept rezultat constituirea unui model noetic alcătuit din categorii, concepte, principii, legi. De aceea Titu Maiorescu le cerea poeților o cultură filosofică, dar să nu facă o versificare de idei.

Gândirea pe categorii pe care o propunea Immanuel Kant, o putem asocia nivelului productiv de creativitate, acolo unde eroii sunt construiți pe categorii sociale sau estetice, ceea ce reprezintă nivelul de performanță intelectuală al autorului.

În realism aceste categorii sociale dau nivelul de sinteză al personajului, felul în care el reprezintă tipul țăranului, al boierului, al omului politic, al arivistului.

Modelul conceptual îl putem asocia creativității de nivel inventiv unde eroii sunt construiți pe un concept, așa cum a realizat I.L. Caragiale pe Zaharia Trahanache pe conceptul de putere. La poeții de factură filosofică, precum M. Eminescu, Lucian Blaga, Ion Barbu, găsim încorporate într-o formă mai evidentă sau mai ascunsă concepte ca: *fortuna labilis, panta rhei, crape diem, homo mensura, lumea ca mit, lumea ca univers al corespondențelor dintre microcosmos și macrocosmos, lumea ca univers al afectului, lumea ca univers al cunoașterii* etc.

Formația filosofică a unor scriitori ca Mihail Eminescu, Lucian Blaga, Ion Barbu, se face prezentă prin încorporarea în textul literar a principiilor primordiale (pământul, apa, aerul, focul, apeiron), a principiilor platonice (Binele, Frumosul, Adevărul, Legea, Armonia sau Noncontradicția), a principiilor kantiene (Timpul, Spațiul). Ei vor realiza arhetipuri, adică eroi structurați pe un principiu (arhe) și vor ridica textul la nivelul inovativ.

Când autorul ajunge să gândească legic, el construiește actanți, adică eroi structurați pe o lege ca semn al creativității de nivel emergent. Vom distinge acest model legic la autori ca M. Eminescu, Lucian Blaga, Ion Barbu, nu fără a remarca modul particular în care legile sunt încorporate în text. Pentru a realiza sinteza profundă între modelul de gândire filosofică și textul literar cu problematica lui scriitorul folosește un imaginar de tip simbolic, metaforic,

metonimic, geometric, care poate fi situat pe nivele diferite de creativitate. În studiul *O cercetare critică asupra poeziei române la 1867* Titu Maiorescu definea imaginarul ca fiind „condiția materială a poeziei”, modelul filosofic fiind „condiția ideală a poeziei”.

Imaginarul de nivel emergent îl putem remarca nu numai în poemul *Luceafărul* de M. Eminescu exprimat prin metafora „mreață de văpaie” care încorporează ideologemul „luce”, prin simbolul „oglină” sugerând conștiința de sine „Și din oglindă luminiș” și ideologemul „luce”. Simbolul oglindă cu sens de conștiință îl găsim și în poezia *Din ceas, dedus...* de Ion Barbu. Trebuie să remarcăm că atât la M. Eminescu, cât și la Ion Barbu mai ales imaginarul poate fi cristalizat până la a sugera simboluri geometrice: „Și apa unde-au fost căzut / În cercuri se rotește / Și din adânc necunoscut / Un mândru tânăr crește”, adică ideograma Soarelui. Tot așa Ion Barbu în volumul *Joc secund* realizează un alfabet prismatic: punctul („Nadir latent”), dreapta („Vis al Dreptei Simple”), triunghiul („Ochi în virgin triunghi”), patratul („Patratul zilei”) care este o abstractizare filosofico-geometrică.

Imaginarul de tip simbolic îl găsim la George Bacovia în poezii ca *Plumb*, *Lacustră* la nivel de simboluri arhetip. La Alexandru Macedonski simbolul „fântâna” din *Noapte de decembrie* sugerează conștiința de sine, când emirul privește în ea ca în sine, sugerând că tot drumul emirului este un drum al cunoașterii de sine. Tot la acest nivel al conștiinței de sine este simbolul „roza” din *Rondelul rozei cernflorește*. Metafora lui Vasile Alecsandri „lan de diamanturi” din poezia *Miezul iernii* rămâne însă la nivel productiv, ca și simbolurile „cartea”, „treaptă” din poezia *Testament* de Tudor Arghezi.

Modelul sau sistemul noetic alcătuit din categorii, concepte, principii, legi, modele simboluri formează locul de conexiune dintre valorile filosofice și valorile psihologice care se generează tot din imaginar.

Cel mai înalt punct al sintezei ca esență a valorii filosofice este concentrat în modelul logic care cuprinde legea armoniei și echilibrului, legea emergenței sau a generării, legea sublimării, legea discriminării, legea înțelegerii (insight), legea identității sau identificării, legea refracției, legea conexiunii, legea comunicării, legea redundanței, pe care legi le găsim influențând textul literar.

Legea armoniei și echilibrului este legea fundamentală a creației. Fără ea atomul se dezintegrează și avem explozia atomică, moleculele se autodistrug și avem cancerul. Enunțul ei creația sau emergența este egală cu sacrificiul sau sublimarea arată că de fapt legea lui Lomonosov-Lavoisier din fizică nu este decât un aspect al acestei legi. Tot astfel așa-zisa lege a consonanței a lui Odobleja sau conceptul de feed-back din informatică, precum și numărul de aur = 1,61809338875 (vezi Matyla Ghica, *Numărul de aur*). Numărul de aur sau secțiunea de aur o găsim în artă, arhitectură, poezie, matematică sub diferite forme ca poliedrele perfecte din geometrie (icosaedrul, tetraedrul, dodecaedrul, octaedrul, cubul). În armonia limbii vocalele ca nucleu fonetic al cuvântului se rostesc cu un număr de vibrații diferențiate prin secțiunea de aur (u = 450, o = 900, a = 1800, e = 3600, i = 7200) sugerând felul cum prin legea armoniei și echilibrului exprimată prin cuvânt s-a creat universul când Dumnezeu a rostit: „Fiat lux”. Acest lucru îl găsim sugerat în poezia lui Lucian Blaga: „Eu nu strivesc corola de minuni a lumii”.

Legea emergenței din lumină o găsim bine exprimată în poemul *Luceafărul* de Mihail Eminescu: „Vedea ca-n ziua cea dintâi / Cum izvorau lumine”. Această funcție de lumină a cuvântului primordial o căuta Eminescu când se întreba: „Unde vei găsi cuvântul / ce exprimă Adevărul” ca să-și reconstruiască universul lăuntric, ca sens fundamental al vieții, al omului, al cunoașterii, al literaturii, adică valoarea teologică.

Legea înțelegerii a iluminării este această lumină a Cuvântului lui Dumnezeu, această funcție subtilă care construiește universul lăuntric al omului pierdut de Adam. Poetul trebuie să fie un creator al acestui univers lăuntric pentru sine și pentru cititor. Dacă realizează această valoare spirituală, această înțelegere prin legi, principii, concepte, categorii, reprezentări, simboluri, el poate regenera conștiința de sine. Legea înțelegerii este direct proporțională cu nivelul de sublimare și invers proporțională cu legea redundanței cuprinsă în mijloacele de exprimare.

Legea identității este o continuare a legii armoniei și echilibrului și are un enunț simplu ($A = A$). Ea consemnează lipsa legilor refracției, redundanței, care împiedică acțiunea legii comunicării. În literatură ea exprimă analogia conținută în modelul metaforic și determină iluminarea sau legea înțelegerii. Ea este temelia sintezei.

Legea sublimării coordonează substituția, transformarea, sublimarea vieții materiale spre a determina emergența viața veșnică, spirituală, sfântă, dincolo de timp și de spațiu, de moarte, boală. Când Dumnezeu va opri lumina harului Duhului Sfânt, atunci nu va mai acționa legea emergenței, iar legea sublimării va face să dispară această lume a morții și a răului. Procesele de sublimare succesivă în ființa noastră pe diferitele nivele determină transformarea hranei, a apei, a omului în elemente subtile care hrănesc intelectul, cumpătul, conștiința. În basmul *Harap Alb* de Ion Creangă casa de aramă este o reprezentare a legii sublimării, iar personajul Gerilă este de fapt actantul ei. Personajul Harap Alb prin antiteza negru-alb sugerează legea armoniei și echilibrului și este de fapt un actant structurat pe această lege.

Legea discriminării este cea care separă, desparte, împarte în categorii, în nivele, în specii, delimitând sferele de acțiune ale legilor, conceptelor, principiilor, simbolurilor, reprezentărilor, modelelor,

sistemele și problematica socială, umană. Enunțul ei este la nivelul noetic următorul: discriminarea este direct proporțională cu numărul, valoarea, cantitatea și calitatea categoriilor noetice și invers proporțională cu timpul și spațiul procesului de cunoaștere discriminativă. De aceea opera literară este interpretată în mod diferit de fiecare persoană, fie ea critic literar, fiindcă se face pe baza altei axiologii, a unui concept diferit de valoare și în timp crește sau scade valoric.

Aplicată la sistemul limbii, ea determină categoriile gramaticale morfologice (substantivul, adjectivul, articolul, numeralul, verbul, adverbul, prepoziția, conjuncția, interjecția) sau cele sintactice (subiectul, predicatul, atributul, complementul), fonetice (vocale, consoane, semivocale). Ea separă limbile, dialectele, neamurile, țările, felurile oamenilor, rasele de animale, plantele, stelele, adică este o lege universală. La nivelul psihologic vom analiza categoriile psihologice. Ea are un efect invers decât legea identității și formează temelia analizei.

Legea reacției este cea care determină efectul invers al tuturor legilor. Ea este direct proporțională cu efectul legilor enunțate și invers proporțională cu legea armoniei și echilibrului sau cu legea identificării. În filosofia indiană în Bhagavat-Gita „liniștea vine imediat după renunțare”, adică atunci când încetează acțiunea legii care a determinat-o. Prin *Karma* ei înțelegeau de fapt legea reacției, care determină *Samsara*, adică reîncarnarea. De aici asceza trupului, a cuvântului și a minții.

Legea refracției exprimă devierea determinată de nivelele diferite de înțelegere a textului literar potrivit cu nivelul de performanță intelectuală atins de fiecare persoană fie el considerat critic literar. Legea refracției poate împiedica evoluția interioară a unui personaj sau a autorului. Ea aduce o opacitate a gândirii și

împiedică o comunicare corectă între vorbitor și ascultător, între scriitor și cititor. Ea determină în plan social diferențierea grupurilor sociale. În opera literară ca în *Luceafărul* de Mihail Eminescu avem versurile: „Ea îl privea cu un surâs / El tremura-n oglindă / Căci o urma adânc în vis / De suflet să se prindă”, fiindcă refracția este în oglinda conștiinței. La Eugen Ionescu în *Cântăreța cheală* avem un alt model al ei. Toți eroii vorbesc fără să comunice între ei devenind legea redundanței.

La Ion Barbu în poezia *Din ceas, dedus...* avem versurile: „Din ceas, dedus, adâncul acestel calme creste / Intrată prin oglindă în mântuit azur”/ avem o sublimare a realității: „adâncul acestei calme creste” în „oglindea” conștiinței spre o refracție într-un alt plan: „mântuit azur”, spre a se obține un alt univers spiritual: „un joc secund, mai pur”.

În *Pădurea spânzuraților* de Liviu Rebreanu eroul principal Apostol Bologa trăiește ca urmare a legii refracției o înstrăinare de realitate. Când în *Enigma Otiliei* de George Călinescu personajul Costache Giurgiuveanu îi dă lui Pascalopol o treime pentru Otilia și reține pentru sine două treimi, el arată indicele de refracție dintre avariție și paternitate. El a vândut localurile pentru a-i da Otiliei banii, dar avariția îl împiedică.

Legea comuniunii și a acțiunii este modul de acțiune al legii înțelegerii ca o exprimare a versetului: „Dacă știți acestea fericiți sunteți dacă le veți face” (Ioan 13, 17) și în același timp ea continuă legea armoniei și echilibrului. Tratată mai ales sub forma mitului comuniunii dintre om și natură, ea reflectă relația profundă dintre om și univers. De aceea când Adam pune din porunca lui Dumnezeu nume viețuitoarelor, el le sublimează prin cuvânt în sine și ele devin pentru el un univers lăuntric spre a căpăta prin închinarea lor la Dumnezeu ca să le desăvârșească un univers nou ca un pământ și un

cer nou, așa cum era făgăduința lui Dumnezeu. Despre acest raport, despre această profundă relație vom vorbi nu numai la literatura populară, ci și la scriitorii importanți ca Mihail Eminescu, Mihail Sadoveanu, Ion Creangă, G. Coșbuc, Octavian Goga. Legea la nivelul comunicării și al literaturii este exprimată printr-o limbă vie, armonioasă, ca o contribuție a scriitorilor la dezvoltarea limbii literare.

Legea redundanței este noncomunicarea, este înstrăinarea și separarea omului de univers. Ea apare în piesele lui Eugen Ionescu *Rinocerii*, *Cântăreața cheală*, în piesele lui I.L. Caragiale, în romanul *Enigma Otiliei* de G. Călinescu, unde eroii vorbesc, dar de fapt nu comunică între ei, fiindcă s-au dezumanizat.

4. *Valoarea psihologică* este de fapt capacitatea de analiză a scriitorului și este dată de numărul și de calitatea actelor psihice implementate care este condiționată de cunoașterea, analiza și înțelegerea nivelelor interioare ale ființei umane, de a realiza cunoașterea de sine. Această valoare căuta să o exprime Garabet Ibrăileanu în *Creație și analiză*. Pentru a înțelege această valoare este necesar să tratăm în primul rând nivelele eului, ale ființei umane, structurile interioare care sunt subtile.

4.1. *Nivelul biologic* înseamnă o trăire prin simțuri care trezesc instinctele: văz, auz, miros, gust, pipăit și un comportament determinat de senzații, reflexe, instincte, care se exprimă prin foame, sete, frig, căldură, somn, instincte de conservare, de reproducere, de avariție. Ele duc eroii la arivism, la acapararea de bunuri materiale, funcții profitabile, desfrânare, furt, escrocherii, așa cum le vor arăta Nicolae Filimon prin Dinu Păturică din romanul *Ciocoii vechi și noi*, I.L. Caragiale prin Cațavencu din *O scrisoare pierdută*, George Călinescu prin Costache Giurgiuveanu, Stănică Rațiu din romanul

Enigma Otiliei, Ioan Slavici prin Mara din romanul *Mara* sau Lică Sămădăul din nuvela *Moara cu noroc*. Prin modelare, adică prin dezvoltarea sistemelor de echilibrare, noetic, decizie, creativ, se sublimează succesiv aceste instincte și avem un comportament echilibrat, avem personalități reale superioare ca intelectualii lui Camil Petrescu, care se deosebesc structural de eroii lui Eugen Ionescu.

4.2. *Nivelul energetic* este locul unde prin sublimare alimentele devenite energie dau un comportament foarte activ caracterizat prin mișcare, acțiune, așa cum sunt Ion din romanul *Ion* de Liviu Rebreanu, Gelu Ruscanu din *Jocul ielelor* de Camil Petrescu. Pe acest nivel se practică medicina tradițională orientală prin acupunctură, presopunctură. El este intens folosit de sportivii de performanță, dar și de eroii lui Eugen Ionescu,

4.3. L. Caragiale, care se agită, dar n-au minte, par niște manechine. *Nivelul afectiv* are forma unui corp subtil alcătuit din particule atât de fine, încât nu pot fi sesizate de aparate, fiindcă ele sunt realizate din materiale aparținând nivelului biologic. Vibrațiile acestui corp pe care de obicei îl numim suflet exprimă emoțiile, afectele de bucurie, tristețe, durere, teamă, iubire, duiosie, dor, mânie etc. Ele pot determina în corpul energetic degajări bruște de energie, care, la rândul lor, pun în mișcare corpul biologic sau sublimate determină gânduri, decizii, concepte, noi înțelegeri sub formă de unde luminoase în corpul noetic. În planul creativ ele exprimă râvna de a cerceta. În literatură sentimentele, emoțiile pot determina un anumit comportament al eroilor sau pot declanșa procesul de creație al unor opere literare în special tematice.

4.4. *Nivelul mental* ia formă de aură și coordonează memoria, intuițiile, tendințele. Pe acest nivel avem visele și alte categorii care reflectă trăirile pe nivelele biologic, energetic, afectiv. Virtuțile trăite

dau o aură luminoasă în culori de galben, portocaliu, sau alb, care pot fi surprinse de aparate de fotografiere speciale. La acest nivel apare atacul patimilor: lenea, mânia, mândria, lăcomia, desfrânarea, zgârcenia, invidia, care dau nuanțe întunecate aurei sau culori violente. Viciile ca fumatul, drogurile, băutura, sexualitatea, ura, provocate de spirite malefice dau o culoare întunecată vânătă sau neagră. La momentul morții corpul biologic primește o culoare întunecată, fiindcă aura însoțește sufletul care se desprinde de trup. Pentru procesul creativ mentalul este locul unde se face prepararea.

4.5. Nivelul legic este locul unde acționează legile și se produc efectele. Aici legea sublimării se exprimă printr-un foc lăuntric. Indienii disting în interiorul omului patru astfel de focuri. În creștinism anahoreții simt pe acest nivel căldurile. Nivelul legic este de fapt nivelul voinței, al sistemului volitiv. Aici se iau deciziile, se hotărăsc acțiunile. În ritualul ortodox avem lumânările care sunt sacrificii de purificare și de influențare a acestui nivel, ca și candelile, El are formă de flacără. În literatură găsim hotărârile, opțiunile eroilor.

4.6. Nivelul noetic este al intelectului. Aici se trăiesc, se generează categoriile sistemului noetic: legi, principii, concepte, idei, simboluri, mituri, reprezentări, raporturi. Acest nivel are formă rotundă, ca un soare interior alcătuit din lumină, când avem gânduri luminoase ca cele determinate de rugăciuni, ritualuri creștine, când ducem o viață spirituală, creativă. Aici este locul unde se produce iluminarea în creativitate. Înțelegerea lumii este dată de nivelul la care trăiește omul și care se concentrează la acest nivel sub forma unui concept despre lume și viață. Acesta determină acțiunile și sentimentele, virtutea sau patimile. Este nivelul intelectualilor, al creatorilor de artă, al filosofilor. În biserică el este reprezentat prin candelabru. *Nivelul cumpătului* este dominat de legea echilibrului și

armoniei și are forma unui triunghi. În ideograma divinității în interiorul lui este un ochi, adică un cerc cu punct, de aceea în biserică el este altarul asupra căruia veghează conștiința, ochiul lui Dumnezeu. Este locul unde în creativitate are loc verificarea, iar în viața creștină este ca o balanță a judecății și determină unghiul din care privim lumea, oamenii și pe noi înșine. Dacă lumina harului din spirit răzbate prin ochiul conștiinței, avem nașterea a doua oară, fiindcă soarele noetic devine luminos și luminează, restructurează toate celelalte nivele. Omul devine o lumină așa cum Domnul Iisus Hristos preciza că dacă ochiul omului este luminos în el toate devin lumină. Acesta este rolul Sfintelor Taine din ritualul ortodox și al rugăciunilor. În literatură marii scriitori M. Eminescu, Lucian Blaga, Vasile Voiculescu, G. Coșbuc, Octavian Goga, Al. Macedonski au realizat poezii cu caracter religios. La Liviu Rebreanu în *Pădurea spânzuraților* eroul său Apostol Bologa trăiește această iluminare privind crucea bisericii.

4.7. *Nivelul de conștiință* este sub formă de cupă, de aceea în ritualul ortodox avem Sfântul Potir în care se introduce Sfântul Agneț care reprezintă pe Domnul Iisus Hristos. Aici este nivelul actelor de conștiință, modelele, logica și toate categoriile sistemului creativ, care devin luminoase, adică active. Când spiritul își trimite razele ele luminează oglinda conștiinței. Aici la nivelul de conștiință este urmărită evoluția omului de către Dumnezeu. Când conștiința este curată, ea reflectă lumina harului Duhului Sfânt și avem starea de extaz, adică o trăire a versetului din Sfânta Evanghelie: „Fericiți cei curați cu inima, că aceia vor vedea pe Dumnezeu”. Acest nivel este comunicat prin simbolul „oglină” în poemul *Luceafărul* de M. Eminescu, în poezia *Din ceas, dedus...* de Ion Barbu, în poezia *Poem în oglindă* de G. Bacovia.

4.8. *Nivelul spiritului* este locul unde stă frântura, lumina Duhului Sfânt, dată creștinului de Taina Sfântului Botez, când se reia arhetipal momentul când Dumnezeu a suflat asupra lui Adam și i-a dat viață. Acest bob de diamant își aruncă razele pe pereții ca oglinda ai conștiinței, care este ca o cupă. Spiritul este autonom și este legat de Dumnezeu printr-un subtil cordon de Lumină Lină al Sfintei Slave. Este locul unde se concentrează rugăciunea făcută cu atenție, cu smerenie și lacrimi, cu evlavie și iubire, pe care o trăiesc cei ce au rugăciunea minții în inimă, în Duh și în Adevăr. Este locul lui Dumnezeu din biserica lăuntrică a omului înălțat prin Sfintele Taine. Este condiția pe care a avut-o înainte de căderea în păcat.

4.9. *Nivelul cordonului* sau al razei dată de harul Duhului Sfânt. La Taina Sfântului Botez ortodox el este pus ca o legătură divină și păcatele îl disipează ca un roi. El este reșezat prin Taina Sfintei Euharistii după ce păcatul a fost îndepărtat prin Taina Spovedaniei. La momentul intrării în monahism se pune un alt cordon, de aceea anahoretul este împărțășit șapte zile la rând. La tunderea ca schimonah, la Taina Preoției, la momentul ungerii unui episcop se pun cordoane mai deosebite, se dau puteri mai mari, dar li se dau încercări mai viclene și mai subtile, li se va cere un rod mai bogat. În liturghia ortodoxă la momentul epiclezei se pogoară Duhul Sfânt, se sfințește Sfântul Agneț care devine trupul, iar vinul din Sfântul Portir devine sângele Domnului Iisus Hristos. Cei ce nu au Sfintele Taine nu au această pogorâre a Duhului Sfânt, pentru că au căzut în erezii. În romanul *Pădurea Spânzuraților* Liviu Rebreanu surprinde acest moment, când Apostol Bologna, întors rănit la Parva, privește din cerdac crucea de pe turla bisericii, de unde-i vine o rază. Acea rază pe care o văzuse strălucind în ochii ofițerului ceh Svoboda, când este dus la spânzurătoare. În poemul *Luceafărul* de M. Eminescu avem versul: „Alunecând pe o rază“, când Hiperion coboară în conștiința

eroinei. Motivul va mai apare la Radu Gir. Literatura are rolul de a modela generațiile, oferindu-le nu numai prototipuri care să fie imitate, cât mai ales modelele de modelare. De aceea, pentru a înțelege amprenta psihică a autorului, a eroilor sau pentru ca cititorul să trăiască diferitele categorii noetice, creative, de echilibrare, de decizie sau ale subconștientului, redăm aceste categorii, pe care, aplicându-le la actul de creație sau la sine, fiecare să străbată etapele cunoașterii de sine, să vadă pe care sistem sunt concentrate trăirile sale, actele sale.

5. *Specificul național* este un concept, care se îmbogățește mereu cu sensuri și valori. Pentru sfinții romani Ioan Cassian, Niceta Remesianul, Dionisie Exigul specificul național era înțeles în sensul creștinismului nediferențiat în mai multe culte, rituri. Pentru umaniștii români Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce, Dimitrie Cantemir și cărturarii iluminați de la Școala Ardeleană specificul național însemna susținerea tezelor etnogenezei poporului român, apărarea ființei naționale, folosirea limbii române, afirmarea conștiinței naționale. La scriitorii generației de la 1848 și în programul *Daciei Literare* specificul național era conceput ca o tematică pentru creația literară, o afirmare a patriotismului ca la Vasile Alecsandri, Grigore Alexandrescu, Cezar Bolliac, Alecu Russo, Dimitrie Bolintineanu, Nicolae Bălcescu. Pentru scriitorii din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ca Titu Maiorescu, Mihail Eminescu, Ion Creangă, specificul național era un mod de a penetra în conștiința universală și de a afirma conștiința socială prin spiritul critic.

La Barbu Ștefănescu Delavrancea în *Apus de soare*, la Alexandru Davila în *Vlaicu Vodă*, la Mihail Eminescu în *Scrisoarea III* specificul național este un mod de a afirma conștiința națională a poporului român.

Specificul național exprimat prin mituri, datini, obiceiuri, port, joc îl vom găsi la Mihail Sadoveanu în *Hanul Ancuței*, *Baltagul*, la Geo Bogza în *Cartea Oltului*, la George Coșbuc în *Balade și idile*, la Lucian Blaga, la Alexandru Vlahuță în *România pitorească*, la Liviu Rebreanu în romanul *Ion*.

Ovid Densușianu susținea la revista *Viața nouă* specificul național al vieții citadine, concept care a fost exprimat de George Bacovia, Alexandru Macedonski, Mihail Sadoveanu, Cezar Petrescu, Camil Petrescu în creațiile lor.

Dimensiunea balcanică a specificului național a fost afirmată prin creațiile lui Anton Pann, Mateiu Caragiale, Ion Barbu, în timp ce Eugen Lovinescu va milita spre o înțelegere a conceptului național ca dimensiune a apartenenței la spațiul european, continuând pe Ion Heliade Rădulescu și fiind continuat de Alexandru Husar în eseu *Ideea europeană*.

La nivelul expresiv de creativitate specificul național înseamnă a prelua proverbe, zicători, elemente de prozodie literară, cum au făcut V. Alecsandri, T. Arghezi.

La nivelul productiv avem preluate motive, mituri, legende, datini așa cum au făcut G. Asaki, în *Traian și Dochia*, Vasile Alecsandri, Grigore Alexandrescu, Alecu Russo.

La nivelul inventiv avem modelarea basmelor, legendelor, miturilor și eresurilor în sensul unui program estetic ca la M. Eminescu, *Călin. File din poveste*, V. Voiculescu, *Loștrița*, Lucian Blaga, O. Goga, George Coșbuc.

La nivelul inovativ de creativitate avem eroii lui M. Eminescu (Călin, Fata de împărat), Ion Creangă (*Povestea lui Harap Alb*, *Făt Frumos fiul iepei*) fiind structurați pe principiul Frumosul.

La nivelul emergent scriitorul ca reprezentant al conștiinței naționale creează eroi ca Mircea cel Bătrân (*Scrisoarea III*), Ștefan cel

Mare și Sfânt (*Frații Jderi*), Apostol Bologa (*Pădurea spânzuraților*), Ștefan cel Mare și Sfânt (*Apus de soare*).

5.1. *Specificul național* dă o altă dimensiune a conceptului de valoare prin mitologia românească, prin literatura populară ca punct de plecare pentru crearea unei literaturi de specific național, în care datini, obiceiuri, port, muzică, limbă, dau acel timbru unic, acea originalitate ca să o deosebească fundamental de alte culturi. Nucleul acestei originalități este dat de mitologia românească, pe care o vom găsi în poeziile lui Vasile Alecsandri, Mihail Eminescu, George Coșbuc, Octavian Goga, Lucian Blaga, Ion Barbu, T. Arghezi, Vasile Voiculescu, Emilian de la Neamț etc., în piesele lui Lucian Blaga, Octavian Goga, în basmele lui Ion Creangă, Ioan Slavici. Specificul național este cheia pătrunderii în aria literaturii universale așa cum arăta Garabet Ibrăileanu.

Cele mai semnificative elemente ale specificului național sunt doina și dorul.

Doina este o specie unică specifică poeziei populare românești, iar dorul este un sentiment complex unic, care nu aparține altor popoare. De aceea ele sunt intraductibile.

5.2. *Mitologia populară* este străveche și are mai multe straturi așa cum bine arată acest lucru Romulus Vulcănescu în *Mitologia română*. Nucleul ei este dat de *mitul Fârtaților*. *Fârtatul* reprezintă principiul *Binele*, iar *Nefârtatul* principiul *Răul*.

Creația din această cauză este complementară sau mai exact duală, fiindcă atunci când Fârtatul a creat omul, Nefârtatul a creat uriașii, căpcăunii și blajinii. Când Fârtatul a creat calul, oaia, porumbelul, câinele, pisica, vulturul, privighetoarea, rândunica, albinda, Nefârtatul a creat măgarul, capra, bufnița, lupul, coțofana, șoarecele, vrabia, liliacul, viespea. Aceeași dualitate o găsim în crearea lumii vegetale. Fârtatul a creat bradul, vița de vie, nucul,

grâul, trandafirul, crinul, varza, iar Nefârtatul a creat plopul, agrișul, stejarul, neghina, ghiocelul, scaiul, răsura. Fârtatul mai este numit și Moș. El este înconjurat în cer de sfinți populari și coboară uneori pe pământ ca să-i învețe pe oameni aratul, semănatul, păstoritul. Fârtatul și Nefârtatul au suferit o metamorfoză la momentul penetrării creștinismului, devenind Dumnezeu și satana, păstrând funcțiile, trăsăturile, modelele arhaice. Fârtatul fiind Spiritul, iar Nefârtatul – Pământul.

Ei au creat Căpcăunii, Uriașii, Oamenii și Uricii ca experiențe antropomorfe, adică de a crea făpturi după asemănarea lor. Din făpturile create de Fârtat și corupte de Nefârtat au rezultat *căpcăunii*, care erau urâți și antropofagi. Spița lor a fost distrusă de uriași. Dintre cei ce au supraviețuit avem Muma Pădurii, Tatăl Pădurii, Fetele pădurii, Păduroiul și Zmeii pe care le găsim în basmele populare și culte. Ei aveau un ochi în frunte ca Polifem din epopeea greacă *Odiseea* cu care se confrunta Ulise. Locuiau în peșteri, păduri, vânau, culegeau rodul sălbatic. În literatura română mitul îl găsim în *Pădureanca* de Ioan Slavici. Ei aveau, se pare, cap de câine, lătrau și au reprezentare mitică la egipteni.

Uriașii aveau dimensiuni mari, ochi însângerați, păroși, călcău de pe un deal pe altul, rupeau copacii din păduri, secau pâraiele, cu paloșul retezau munții (ca în legenda muntelui Retezatul). Ei când se certau se prindeau de torțile cerului și căutau să-l răstoarne pe pământ. Avem astfel în mitologia greacă titanii ca fiii ai Geei (Pământul Mumă). Ei au dezlănțuit potopul care i-a înecat pe toți, iar pe cei rămași i-au ucis fulgerele. La Ion Creangă Gerilă, Flămânzilă, Păsărilălățilungilă ne dau o imagine păstrată în conștiința populară despre ei.

Uricii (rohmanii, blajinii) sunt creați de Fârtați, dar păstrați în taină, când au fost ajutați de ei în războiul cu uriașii. Uriașii au

început a zgudui cerul (se pare că urma lor au fost Turnul Babel, ziguratele, piramidele) care se sprijinea pe arborele cosmic. În coroana arborelui cosmic locuia Fârtatul, iar în rădăcinile lui Nefârtatul. Oamenii s-au luptat cu uriașii, iar uricii reparau stâlpii cerului. De aici piticii din basme care sunt foarte iscusii. Oamenii au pus stăpânire pe pământ, iar uricii s-au retras în ostroavele Apei Sâmbetei. Mitul blajinilor păstrat în Paștele blajinilor îl găsim deplin exprimat în „Cetania lui Sveti Zosima” traducere din limba rusă. Acesta trece Ermilul și ajunge la rohmani. Ei i-au dezvăluit că se trag din cetatea Ierusalimului, când proorocul Ieremia a proorocit distrugerea, dacă nu se pocăiesc. Regele Rohman i-a pus să se abată de la faptele rele. După moartea lui Rohman noul împărat i-a aruncat în închisoare, de unde au fost scoși de un înger și i-a dus în țara unde se găsesc. Zosima este adus în peștera lui de către un înger, care-i dă o carte despre viața blajinilor și mâncare de pe tărâmul lor. Uriciiduc o viață permanent fericită, țin posturi, se roagă, lucrează pentru salvarea speciei umane, ajută sufletele în Marea Trecere, înlăturând piedicile de la Vămile văzduhului. Pentru acest ajutor dat celor adormiți li s-a consacrat Paștile blajinilor.

În creștinism versetul: „Feriți cei blânzi că aceia vor moșteni pământul” reia și amintește parcă acest mit.

5.3. *Familia mitică* este alcătuită din Cerul Tatăl, Pământul Mumă, Sfântul Soare, Sfânta Lună, Stelele-Logostele, Luceferii, Sfintele Ape.

5.4. *Mitul Cerul Tatăl* are ca model bradul, simbol al nivelurilor diferite din cer și al arborelui cosmic. Toiagul, semn al puterii, este aruncat de Fârtatul în Sfintele Ape și se generează bradul de lumină, prototip al cerului. Lumina se concentrează în sori, stele, lună, luceferi, de unde simbolul arian al bradului de Crăciun.

Văzduhul este un protocer în care stau blajinii și ajută sufletele să treacă prin vămi. De aici obiceiurile de înmormântare când se dau pomeni, haine, bani, se plătesc rugăciuni, se fac parastase, liturghii, ctitorii, pentru sufletele celor adormiți. Aici trebuie amintită pasărea măiastră – simbol al sufletului ca la Brâncuși.

Cerul al doilea este acela în care Sfântul Soare și Sfânta Lună trec succesiv, marcând ziua și noaptea, ca să îplinească destinul hotărât la timpul stabilit, așa cum se arată în balada populară *Soarele și Luna*. În acest cer mai stă Sfântul Ilie, care mână norii spre a-i împiedica să aducă un potop pe pământ. La Mircea Eliade avem *Noaptea de Sânziene*, adică timpul și destinul hotărât eroilor.

Cerul al treilea este al Stelelor-Logostele. El cuprinde spiritele astrale ale făpturilor. Acestea se aprind la naștere și se sting la moarte, ca în balada *Miorița*.

Cerul al patrulea este reședința făpturilor mitice, a luceferilor prezenți la Mihail Eminescu, la Lucian Blaga, în poeziile și basmele populare.

Cerul al cincilea este al marilor sfinți populari, care-l însoțesc pe Fârtat, zeul Moș, devenit în creștinism Dumnezeu, în coborârile lui pe pământ.

Cerul al șaselea este al raiului, grădina mirifică străbătută de bradul cosmic, care face legătura cu *cerul al șaptelea* în care trăiesc Fârtații. Fârtații se arată oamenilor prin teofanii. Trecerea de la un cer la altul se face printr-o conjunctură arhetipală. Urcarea la cer este Marea Trecere, tema principală a basmelor românești.

Cerul Tată este o făptură antropomorfă, invizibilă, are modelul bradului. De aceea bradul este prezent la nuntă, moarte, sărbători, pentru că la Crăciun (solstițiul de iarnă), la Moși (solstițiul de vară), când cerul se deschide, este posibilă Marea Trecere, fiindcă sufletul reprezentat prin Pasărea măiastră urcă spre cer. Înălțarea la cer este

condiționată de o transformare a ființei într-o mănăstire, templu, biserică a Duhului Sfânt, care în exterior în lumea simțurilor înseamnă o zidire de lăcaș sfânt ca în *Legenda Mănăstirii Argeșului*. Ea, biserica, este locul unde naște Pasărea Măiastră a sufletului ca dintr-un ou cosmic și devine îngerul care trebuie să ia locul celor căzuți din cer.

În tradiția populară sunt trei căi de urcare la cer: Calea Curcubeului, Calea Laptelui și Calea arborelui cosmic. La Constantin Brâncuși *Coloana Infinitului* este tradiționalul stâlp al morților pe care se oprește Pasărea Măiastră a sufletului înainte de a se înălța. Monumentul sugerează drumul spre cer al eroilor și mucenicilor neamului. Îl găsim menționat în *Luceafărul* de M. Eminescu, în poezia *Bradul* de B.P. Hasdeu, în poezia *Bradul* de V. Alecsandri, în *Miorița*, în obiceiurile de sărbători, nuntă, moarte.

5.5. *Mitul Sfântului Soare* are trei legende arhetipale. Prima legendă susține că Sfântul Soare a fost creat din Sfintele Ape, odată cu bradul cosmic, a cărui lumină s-a concentrat în Soare, Lună, Luceferi, Stele- Logostele. A doua legendă a Oului Cosmic susține că din gălbenuș s-a creat soarele și din albuș norii. La Constantin Brâncuși avem Oul începutului, la indieni oul lui Brahma, la egipteni Oul păsării Dog, la Ion Barbu *Oul dogmatic*, fiindcă el sugerează un model al Universului.

A treia legendă povestește cum Fârtatul s-a apucat să facă soarele și l-a făcut din cremene și aur. Soarele este tânăr, frumos, voinic, cu capul de aur și de aceea în basmele populare are înfățișarea de Făt Frumos. El se îndrăgostește de sora sa Ileana Cosânzeana – Luna, dar este refuzat și atunci caută să se căsătorească cu o pământeancă. Acesta este motivul din poemul *Luceafărul* de Mihail Eminescu. Semnele lui sunt paloșul fermecat, calul înaripat, șoimul, cornul, fluierul magic, ca în *Făt Frumos din tei* de M. Eminescu, *Povestea lui Harap Alb* de Ion Creangă, *Făt Frumos fiul iepiei* de Ion Creangă.

Sfântul Soare are capacitatea de a prezice și de a practica divinația. El este însoțit de nouă zâne: Doina (zâna cântecului liric), Hora (zâna dansului sacru), Avrămeasa (zâna descântecului și a practicilor magice), Ursitoarele, Creștineasa. Cea mai mică este Ileana Cosânzeana: „din costiță ruja-i cântă / Nouă-mpărății ascultă”, fiindcă ea este cea mai aleasă. De mitul Sfântului Soare se leagă Hora ca element ritualic solar și reprezintă conjunctura și ascensiunea arhetipală spre cer. Jocul călușarilor care se practică la solstițiul de vară și la solstițiul de iarnă ține tot de cultul soarelui. De acest mit se leagă Rusaliile, care este o sărbătoare creștină ce s-a suprapus peste sărbătoarea rosaliei (a ielelor) păstrată de catolici. Focul ca faptură mitică antropomorfă este prezent în mitologia indiană, în legendele bogomililor (care s-au numit cabiri când au trecut în Italia) și a devenit în creștinism Sfântul Foca. La Vasile Alecsandri în *Hora Unirii* avem versuri ca: „Și să vadă Sfântul Soare / Într-o zi de sărbătoare / Hora noastră cea frățească / Pe câmpia românească”. Îl mai găsim la G. Coșbuc în *Nunta Zamferei și Păstorîța*, la Marin Preda în *Moromeții*, în balada populară *Soarele și luna*, la Peter Neagoe în *Soare de Paști*.

5.6. Mitul Sfânta Lună este exprimat prin trei legende arhetipale. În prima legendă Fârtatul când a aruncat toiagul, semn al puterii, în Sfintele Ape a apărut bradul cosmic de lumină și el s-a concentrat rezultând Sfântul Soare, Stelele-Logostele, Luceferii și Sfânta Lună. Avem această legendă sugerată la Mihail Eminescu în *Călin – File din poveste* – „Nunul mare mândrul Soare și ca nună mândra Lună”. În a doua legendă Dumnezeu a luat un boț de aur, a rupt mai multe bucăți și le-a aruncat pe cer. A treia legendă este cu Iovan Iorgovan și Cerna, pe care o găsim în nuvela lui Ioan Slavici *Pădureanca* (Iorgovan și Simina). În forma sa umană mitul este exprimat prin Ileana Cosânzeana (helios – soare, cosa – coamă), adică frumoasa lumii (kore kosmou). În balada *Miorița* este sugerată prin versurile: „mândră

crăiasă / A lumii mireasă”. Ea mai este numită Ochiul Maicii Domnului, sugerând titlul romanului lui Tudor Arghezi *Ochii Maicii Domnului*.

Ea se caracterizează prin frumusețe, puritate, castitate. Veșmintele ei sunt câmpul cu flori, cerul cu stele, marea cu valuri, așa cum o găsim sugerată în poemul *Luceafărul* de Mihail Eminescu: „Cum e Fecioara între sfinți / Și luna între stele”. De mitul Sfânta Lună sunt legate o serie de tradiții, cum ar fi aratul, semănatul, culesul plantelor de leac (ca la Ion Barbu în *După melci*). La sărbătoarea Sânzienelor fetele aruncă pe hornul casei cununi să vadă dacă se mărită. La Mircea Eliade în *Noaptea de Sânziene* avem motivul destinului.

5.7. *Mitul Luceferilor și al Stelelor-Logostele* sunt legate de mitul *Marea Trecere*, de înălțarea la cer, trecerea prin vămile văzduhului pentru a ajunge în cerul stelelor sau în rai. Legende de origine cosmică sunt legate de stropii de lumină cu care arborele cosmic a ieșit din Sfintele Ape; sunt luminile palide ale raiului ce străbat prin crăpăturile podului ce străbate cerul; sunt îngerii care vizitând pământul s-au apropiat de cele pământeste și Dumnezeu i-a prefăcut în stele; sunt particulele din sufletele oamenilor care la naștere se urcă la cer, se îmbată de lumina cerească și dăinuiesc acolo veghind destinul oamenilor. Când se încheie Ursita purtătorilor lor de suflet de pe pământ, cad din cer lăsând o dâră de lumină și se sting ca în *Miorița*: „Și la nunta mea / A căzut o stea”. Stelele indică destinul uman. Dacă sufletul este curat, fragmentul din stea îl răpește și se întoarce cu el în cer, pentru a se odihni. Întoarcerea sufletului în cer este, după ce a dobândit universul său lăuntric, mitul *Marea Trecere* unde trebuie să fie desăvârșit.

Stelele Logostele sunt legate de legenda Cerbului cu pielea de aur sau de nestemate ca în *Povestea lui Harap Alb* de Ion Creangă. Sunt

prezente în folclor multe descântece, vrăji și practici magice făcute de cititori în stele sau de vrăjitori. Steaua este ursita: „O, stea, logostea, / tu, ursita mea, / îndură-te de mine, / Și fă-mă să-nțeleg / drumul meu întreg”/.

Luceferii sunt cei ce închid și deschid porțile nopților. *Luceafărul de seară* (planeta Venus) se numește *Steaua ciobanului* este înlocuit de *Luceafărul de zori* care uneori este confundat cu *Zorilă* (steaua Sirius). *Luceafărul mare* (steaua Vega) reprezintă prezența discretă a Sfântului Soare alături de Sfânta Lună. Luceferii coboară uneori ca *Luceafărul* lui M. Eminescu, iau chip de oameni și se întorc în cer sau apar umanizați ca în poezia *Mai am un singur dor* de M. Eminescu.

Stele cu coadă sau cometele sunt însemnele arhedemonilor care caută să pătrundă în ceruri spre a perturba făpturile mitice și ordinea cosmică. Ele prevestesc nenorociri, războaie, molime.

Constelațiile au un mit sau o legendă a lor. Omul care a urcat la cer spre a-l ruga pe Fârtat să apropie cerul de pământ. Pentru că drumul era lung, a luat două căruțe, unelte, animale și în văzduh unde bate vântul turbat s-a întâlnit cu necuratul care a încercat să-l împiedice. El a aruncat în necuratul cu tot ce avea, animale, care, unelte și din ele au rezultat constelațiile. Calea Laptelui a fost albită de cobilița ciobanului când a vrut să-l lovească pe balaur. Altă legendă o numește *Calea lui Traian*, căci după ea s-a călăuzit împăratul ca să vină în Dacia, dar și *Calea robilor*, fiindcă după ea s-au întors de la Roma dacii luați în robie. Constelațiile în mitologia populară sunt: Carul mare, Carul mic, Fecioara, Calul, Văcarul, Șarpele, Hora, Omul, Scorpia, Ciobanul cu oile, Crucea mare, Fata cu cobilița, Crucea mică, Scaunul lui Dumnezeu, Coasa, Peștii, Berbecul, Barda, Cloșca cu pui, Secera, Gemenii, Cățelul, Vizitiul, Vierii.

5.8. Pământul Mumă are două legende. În prima legendă arborele cosmic când s-a înălțat din Sfintele Ape avea între rădăcinile

lui pământ din fundul acestor ape. Fârtatul îl trimite pe Nefârtatul să vadă în ce stă înfipt arborele primordial și acesta a adus în mâini pământ pe care l-au pus la rădăcina bradului cosmic. A doua legendă este inversarea situației, căci arborele primordial iese cu rădăcinile în sus, ca în mitologiile asiatice, unde în Rig-Veda vedele sunt comparate cu un smochin, care are rădăcinile în cer și fructele pe pământ.

Raiul are pământurile cerești deosebite de pământul propriu-zis. El este Lumea albă, a luminii, a suprapământurilor, iar Iadul, Celălalt Tărâm are subpământurile. Toate suprapământurile cerești par de pe pământ cele nouă ceruri sau șapte care sunt luminate de Sfântul Soare, Sfânta Lună, Stelele- logostele, Luceferii, Calea Laptelui.

Celălalt Tărâm este fața de dedesubt a pământului propriu-zis și este locuit de făpturi malefice. El are doar o lumină difuză, crepusculară, fiindcă există credința că la început pământul era străveziu, fiindcă era făcut din apă, idee pe care o găsim în Upanișade.

Pământul Mumă este o personalitate unitară care are sentimente proprii și o înaltă moralitate. De aceea când vine un om după moarte în sânul pământului, pământul nu are odihnă timp de o săptămână. Pentru cele mai mici nedreptăți el sângează și pe păcătoși nu-i primește ca pe animalele demonice (șarpe, bufniță, hiena). Ca zeitate primordială are puteri discreționare de viață și moarte asupra oamenilor. El posedă un corp cosmic și este o făptură vie.

La venirea romanilor mitul ancestral s-a suprapus cu Mama Gaia sau Terra Mater care a cunoscut o vastă iconografie apropiată fiind de Cybela, zeița fertilității și numită mama zeilor. De acest mit se leagă legenda Maicii Bătrâne plecată în căutarea fiului pierdut ca în *Miorița*, precum și munții mirifici Godeanul, Retezatul, Pietrele Doamnei, Ceahlăul, Bucegi, Parâng care erau considerați reședințe

ale unor făpturi mitice. În romanul *Ion* de Liviu Rebreanu, când Ion sărută pământul îmbrăcat în haine de sărbătoare el trăiește acest mit. În *Dan Căpitan de plai* de Vasile Alecsandri, când Dan sărută pământul acesta tresare și-l recunoaște. De aici datina păstrării unui bulgăre de pământ de către cel ce se deplasa, se înstrăina sau aruncarea unui bulgăre de pământ, când este îngropat cineva. Mitul Pământul Mumă îl mai găsim la Lucian Blaga în *Noi și pământul*, la M. Eminescu în poezia *Mai am un sigur dor*, la Horia Lovinescu în *Moartea unui artist*.

Lumea albă este lumea pământescă în contrast cu Celălalt Tărâm care este *Lumea neagră*. Când a fost creat, pământul era translucid. Fântatul l-a albit pentru a nu se vedea tot ce se petrece în pământ, dar oameni l-au murdărit. Ea, *Lumea albă*, a fost numită așa pentru strălucirea ei, iar cei cu părul alb, bătrânii cudalbi și fetele blonde, adică codalbe, erau cirace ale Ilenei Cosânzene, iar rohmanii sau blajinii erau numiți tot albi, pentru că acești urici locuiau în Ostrovul alb, se îmbrăcau în alb, adică doliul alb. De aici Mănăstirea Albă, Izvorul Alb, Poarta Albă, pentru că albul era însemnul luminii. Împăratul Alb din *Povestea lui Harap Alb* de Ion Creangă primește astfel un înțeles cu totul special.

Celălalt Tărâm este situat între *Lumea albă* și *Tărâmul lumii negre* sau împărăția Nefântatului. El este locuit de zmei, zânele rele, Piticot regele piticilor. Aici sunt balaurii, Pajurele călărite de zmeoaiice și aici veneau vrăjitorii și vrăjitoarele ca să învețe magia neagră.

5.9. *Obiceiuri, practici magice, datini* sunt foarte multe. Vom menționa pe cele care au devenit motive pentru creații literare.

Paparudele sunt un obicei străvechi arian prin care tinerele fete sunt udate cu apă în timp ce joacă pentru a provoca ploaia și rostesc un cântec magic.

Caloianul (kalos – frumos) sugerează probabil moartea lui Făt Frumos. În mormântarea unui chip de lut într-o covată de lemn după un ritual și o procesiune din care fac parte 33 de fete. Se dă de pomană plăcinta caloianului. După trei zile este dezgropat și i se dă drumul pe o apă cu lumânări. Se sugerează Marea Trecere a unui zeu, probabil Sfântul Soare, care se duce într-o altă lume, așa cum zeul Apolon preluat de la traci de către greci pleca în țara hiperboreenilor, adică în Dacia. De altfel grecii au preluat de la traco-daci *Pământul Mumă* – care a devenit *Geea*, cele nouă muze care sunt cele nouă zâne ale *Sfântului Soare*, Căpcăunii și Uriașii care au devenit titanii, *Sfânta Lună* care a devenit Diana, *Ursitoarele* care au devenit cele trei Parce.

Ursitoarele sunt de obicei potrivit tradiției trei: cea mare Ursitoare ține furca, Soarta care toarce e mijlocia și Moartea care taie firul. Ele scriu cartea vieții omului așa cum o să se desfășoare. După alte credințe ursitoarele cântă cuprinsul scrisului care rămâne așa cum a fost cântat.

La romani se numeau *parcae* și erau trei: Parca, Nona, Decuma, iar mai târziu Nona, Decuma și Morta. La greci sunt moirele: Cloto care toarce, Lahesis care hotărăște soarta și Atropos cea neînduplecată de la hotărârea luată.

Îngerii sunt slujitorii lui Dumnezeu și potrivit tradiției sfinte sunt nouă cete: Serafimii, Heruvimii, Tronurile, Stăpânirile, Puterile, Domniile, Începătoriile, Arhanghelii și Îngerii. Serafimii stau în apropierea lui Dumnezeu, au șase aripi și cântă rugăciunea „ghel” pe care doar ei o cunosc. Ei sunt structurați pe iubire spre deosebire de Heruvimi care sunt structurați pe cunoaștere, au patru aripi și au patru fețe de înger, taur, leu, vultur. Sunt plini de ochi. Satanail, îngerul care s-a răzvrătit împotriva lui Dumnezeu urmat de alți îngeri, era din această ceată, de aceea îl ispitește pe Adam la pomul cunoașterii binelui și răului. De aceea toate zeitățile, Sfinxul,

mitologiile antice erau de fapt ale îngerilor deveniți demoni. La M. Eminescu în *Feciorul de împărat fără de stea* găsim acest mit cu cele arătate aici, dar și mitul stelelor. Îngerii păzitori îi primim la Taina Sfântului Botez odată cu o cruce și veșmântul de nuntă al harului Duhului Sfânt. Motivul îngerului îl găsim la Lucian Blaga în *Paradis în destrămare*, la Vasile Voiculescu în *Poeme cu îngeri* sau poezia *Bătea la poarta cerului*, la M. Eminescu în poezia *Înger și demon*, la Tudor Arghezi în *Heruvim bolnav*.

Zânele le găsim în basmele populare, dar și în creația cultă, având rolul de a-l ajuta pe om.

Șarpele casei trăiește cât trăiește omul. Găsim la Mircea Eliade, la Vasile Voiculescu astfel de prezențe stranie ale șarpelui în viața omului.

Spiridușul este un fel de drăcușor care aduce nenorocirile casei și poate schimba chiar cele rânduite de ursitoare, poate da omului avere, dar îi ia sufletul la moarte. El iese dintr-un ou întâiul al unei puicuțe negre purtat purtat la subțioară și iese în noaptea de Paști.

Piaza rea și piaza bună este potrivnica Norocului. Ea se întrupează în câine, mătă, om, găină, șarpe, apar ca năluci.

Norocul – are o înfățișare de om și-l însoțește pe omul bun toată viața, lucrând pentru prosperitatea și ajutorarea lui.

Joimărița pedepsește femeile și fetele pe care le găsește cu cânepa netoarsă, care n-au spălat cămășile, n-au grijit casele.

Sfânta Vineri ajută, dar și pedepsește pe cei ce nu țin ziua ei. La Ion Creangă în *Povestea lui Harap Alb* ea îl ajută pe feciorul Împăratului Alb.

Strigoii ca eres popular îl găsim la M. Eminescu în *Strigoii*.

Muma pădurii este un personaj malefic pe care-l găsim în basmele populare și culte. Ea este un fel de mamă a zmeilor și vrea să-l pedepsească pe Făt Frumos sau pe eroul care s-a luptat și i-a biruit pe zmei.

Moșul Codrului, Samca, Murgilă, Zorilă, Stafia, zmeii, ielele, le găsim în povestirile fantastice ca cele ale lui Vasile Voiculescu, dar și în piese de teatru ca *Jocul ielelor* de Camil Petrescu, sau amintite de Vasile Alecsandri în piesele lui. *Știma apei* o găsim și la Cezar Petrescu în *Aranca, știma lacurilor. Balaurii* apar în basmele populare, dar și ca metaforă, sugerând lucrarea lor malefică, ca în romanul *Balaurul* de Hortensia Papadat Bengescu, unde sugerează războiul mondial. *Moartea* ca personaj o găsim la Ion Creangă în *Povestea lui Ivan Turbincă. Câțelul Pământului* îl găsim la M. Eminescu în *Strigoii. Fecioara-pește* o găsim în *Loștrița* de Vasile Voiculescu. *Sorbul* sugerat în piesa lui Mihail Sorbul *Patima roșie*, comuniunea dintre om și natură la Octavian Goga în *Noi, Oltul*, la G. Coșbuc în *Vara*, la Lucian Blaga în *Gorunul*.

5.10. Specificul național înțeles ca o temă, motiv, subiect de creație literară îl vom găsi la mulți scriitori.

Motivul *doina și dorul* îl găsim în poezia populară *Doina* la Vasile Alecsandri în *Doina, Cântec haiducesc*, la Mihail Eminescu în *Doina*, la Tudor Arghezi în *Doină pe fluier*, la Emilian de al Neamț în *Doinele dorului*. Tema *datina* ca lege nescrisă a pământului românesc o dezvoltă M. Sadoveanu în *Baltagul*, Alexandru Davila în *Vlaicu Vodă*, George Coșbuc în *Nunta Zamfirei, Moartea lui Fulger*, Vasile Alecsandri în *Groza*, Ștefan Bănulescu în *Dropia*, Dimitrie Cantemir în *Descriptio Moldaviae*, Mihail Sadoveanu în *Hanul Ancuței*, Geo Bogza în *Cartea Oltului*, Ion Creangă în *Amintiri din copilărie*.

Tema istoria este un mod de a realiza o literatură de specific național și de a cultiva sentimentul patriotic ca Alecu Russo în *Cântarea României*, Dimitrie Bolintineanu în *Muma lui Ștefan cel Mare*, Vasile Alecsandri în *Dumbrava Roșie, Dan Căpitan de plai, Ostașii noștri*, Barbu Ștefănescu Delavrancea în *Apus de soare*, George Coșbuc în *O scrisoare de la Muselim Selo*.

Pentru alți scriitori istoria este o temă folosită pentru a critica autoritarismul feudal, așa cum o fac Mihail Sadoveanu în *Zodia Cancerului* sau *Nunta domniței Ruxanda*, Costache Negruzzi în *Alexandru Lăpușeanul*.

Istoria poate oferi prilejul de a exprima programul estetic al romantismului, așa cum au înțeles Vasile Alecsandri în *Despot Vodă*, Bogdan Petriceicu Hasdeu în *Răzvan și Vidra*, Mihail Eminescu în *Scrisoarea III*.

Modelul epic complex oferit de istorie îl găsim la Mihail Sadoveanu în *Frații Jderi*, la Liviu Rebreanu în *Pădurea spânzuraților*, la Dimitrie Cantemir în *Istoria ieroglifică*, la Marin Preda în *Cel mai iubit dintre pământeni*, la Augustin Buzura în *Drumul cenușii*.

Pentru Ion Budai Deleanu în *Țiganiada*, pentru Nicolae Bălcescu în *Istoria românilor sub Mihai Voievod Viteazul* istoria este un mod de a exprima ideile iluministe.

Tema conștiința în dimensiunea ei națională o găsim deplin exprimată la Mihail Sadoveanu în *Frații Jderi*, la Liviu Rebreanu în *Pădurea spânzuraților*, la M. Eminescu în *Scrisoarea III*, la Octavian Goga în *Rugăciune*, la Lucian Blaga în *Eu nu strivesc corola de minuni a lumii și Mirabila sămânță*.

Dimensiunea creștină a conștiinței naționale o găsim exprimată la Mihail Sadoveanu în *Frații Jderi*, *Baltagul*, la Ion Barbu în *Lemn sfânt*, la Lucian Blaga în drama *Meșterul Manole*, la Alexandru Macedonski în *Psalmi*, la Liviu Rebreanu în *Ion*, *Pădurea spânzuraților*, la Gala Galaction în *Roxana*, *Papucii lui Mahmud*, la Dosoftei în *Psaltirea pre versuri tocmită*, la Varlaam în *Carte românească de învățătură*, la Vasile Voiculescu în *Călătorie spre locul inimii*, la Emilian de la Neamț în *Legea Iubirii*. *Conștiința creștină* surprinsă în formarea și afirmarea ei este un indicator de valoare absolută, fiindcă vizează pătrunderea într-o lume eternă, sfântă,

desăvârșită a fiilor lui Dumnezeu și de aceea se deosebește fundamental de celelalte valori relative tratate până acum și care fac parte din această lume relativă, pieritoare, a păcatului, a morții și întunericului. Ea caută să ajute pe cititor, pe scriitor să se mântuiască, să se sfințească prin Adevăr, să se desăvârșască prin poruncile mântuirii, sfințirii, desăvârșirii și înfierii. Numărul sufletelor care se mântuiesc prin opera literară dau valoarea ei absolută, celelalte fiind așa cum spune Titu Maiorescu „Beția de cuvinte”, adică o demagogie spusă de un orb care vrea să-i ducă pe alți orbi, dar cad toți în prăpastia minciunilor, curselor și vicleniilor duhurilor necurate.

5.11. *Nivelul expresiv al conștiinței creștine* este o intrare pe teritoriul sacrului, o căutare a funcției sacre a cuvântului, așa cum Mihail Eminescu căuta limba „vechilor cazanii” care este ca „un fagure de miere”. La acest nivel putem situa scrierile sfântului Ioan Casian *Despre întruparea Domnului contra lui Nestorie și Colațuni și convorbiri cu părinții*; ale sfântului Niceta Remesianul *Libelli instructionis, De vigiliis servorum Dei, de divertis apellationibus*; ale sfântului Dionisie Exigul *Viața sfântului Pahomie, Pocăința minunată a sfintei Thaisia, De ratione Pasche*. Pe acest nivel putem situa și poeziile lui Mihail Eminescu: *Rugăciune, Înviere, Dumnezeu și om*; ale lui Vasile Alecsandri: *Paștile, Floriile, Cristos a înviat*; ale lui Octavian Goga: *Rugăciune, Bobotează, Colindă*; G. Coșbuc: *La Paști*; Ion Barbu: *Timbru, Unei doamne*; Lucian Blaga: *Tăgăduiri, Arhanghel spre vatră, Colindă, Lumină din lumină*; Al. Mateevici: *Limba Noastră*; Nichifor Crainic: *Desamăgire, Paradis, Rugăciunea din amurg*; Nicolae Ionel: *Cuvânt în cuvânt și versificarea psalmilor*; la Tudor Arghezi în *Psalmi, Maica Scintila, Mănăstire, Icoană, Biserica din groapă, Danie cu clopte, Sfântul*. Tot la acest nivel sunt: *Scrierile lui Leonțiu de Bizanț, Scrierile călugărilor sciți, Cuvântările fericitului părinte Ioan, Pătimirea sfântului Sava Gotul*.

5.12. *Nivelul productiv al conștiinței creștine* se caracterizează prin preluarea motivelor creștine pentru creații literare, așa cum găsim început acest proces la sfântul mitropolit Dosoftei în *Psaltirea pre versuri tocmită*, mitropolitul Varlaam în *Carte românească de învățătură*, mitropolitul și sfântul Antim Ivireanul în *Didahiile*; la Tudor Arghezi în romanul: *Ochii Maicii Domnului* sau poezii ca *Nehotărâre*; la Lucian Blaga în *Drumul sfântului*, *Lumina*, *Sfântul Gheorghe bătrân*, *Tămâie și fulgi*, *Bunavestire*, *Psalm*, *Paradis în destrămare*, *Ioan se sfâșie în pustie*, *Munte vrăjit*, *Biblică*, *Iisus și Magdalena* sau în piesele de teatru: *Meșterul Manole*, *Cruciada copiilor*; la Nichifor Crainic: *Iisus prin grâu*, *Magii*, *Țara peste veac*, *Rugăciune*, *Cântecul potirului*, *Noaptea învierii*, *Rugăciunea din amurg*; la Vasile Militaru: *Divina zidire*; sau în *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*; la Dimitrie Cantemir: *Imaginea cu neputință de zugrăvit a științei sacre*; Mihail Eminescu: *Răσαι asupra mea*; Octavian Goga: *Ruga mamei*; George Bacovia: *Plumb*, *Amurg violet*.

5.13. *Nivelul inovativ al conștiinței creștine* se caracterizează prin ridicarea la înțelegerea adâncă a poruncilor lui Dumnezeu, prin descoperirea lui Dumnezeu în interiorul inimii ca în cartea lui Vasile Voiculescu: *Călătorie spre locul inimii*, prin drumul spre nucleul sacralului, adică literatura de ritual, ca în *Cina cea de Taină*, *Maran Atha*, *Teu*, *Tea*, *Tion*, *Tawma* ale fratelui Emilian de la Neamț, prin afirmarea elementelor de conștiință creștină ale Sfântului Ștefan cel Mare în piesa *Apus de soare* a lui Barbu Ștefănescu Delavrancea sau în romanul *Frații Jderi* de Mihail Sadoveanu prin apariția simbolului *oglinďă* în poemul *Luceafărul* de M. Eminescu. („Și din oglinďă luminiș”) sau la Ion Barbu în poezia *Din ceas, dedus...* („Intrată prin oglinďă în mântuit azur”) prin această funcție sacră a limbii.

5.14. Nivelul emergent al conștiinței creștine se afirmă prin prezența unor creații care au intrat în nucele sacralului ca *Te deum laudam* al Sfântului Niceta Remesianul care este un imn celebru și cu el se oficiază în ocazii solemne în bisericile ortodoxe, dar și Doxologia care este realizată cu versuri din acest imn. Textul a fost scris în latină și greacă, dar a fost tradus în multe limbi. Aici aveam înțelegerea și formarea conștiinței creștine prin poruncile mântuirii, sfințirii și desăvârșirii, prin comunicarea stărilor de extaz ca formă de manifestare a conștiinței creștine și prin comunicarea teofaniilor. Putem menționa în acest sens cărțile *Euharistia cuvântului și tainei, Pravila poruncilor, Taina Tainelor* ale lui Emilian de la Neamț, o serie de momente din poemul *Luceafărul* de Mihail Eminescu cum ar fi dialogul dintre Dumnezeu și Hyperion ca moment de teofanie literară, imaginile de extaz din versurile ce descriu zborul Luceafărului: „Un cer de stele dedesubt / Deasupra-i cer de stele / Părea un fulger neîntrerupt / Rătăcitor prin ele /” sau versurile prin care se exprimă legea emergenței:

„Vedea ca-n ziua cea dintâi / Cum izvorau lumine”. Astfel de imagini de extaz literar găsim în poeziile lui Ion Barbu din volumul *Joc secund* ca *Poartă, Timbru, Înfrățire, Falduri, Suflet petrecut, Steaua imnului, Imagini de seară, Mod, Aura, Legendă, Grup*, precum și momentul din romanul *Pădurea spânzuraților* de Liviu Rebreanu când Apostol Bologa contemplă raza ce vine din crucea bisericii cum intră în el și dăruiește o stare de extaz. La fel al Vasile Voiculescu în volumul *Călătorie spre locul inimii* avem poezii ca: *Liturgia cosmică, Centrul eternei gravitații, Noul apocalips, Nemurirea, Vorbesc și eu în dodii, Agonie, Caut, Rugăciunea cordială* în care găsim funcția tainică a Cuvântului și a limbii.

6. *Axiologia stilistică* înseamnă un demers care vede profunda identitate dintre conținut și formă. Vom porni de la expresia: „Le

style est l'homme dans lui-même" a lui Buffon, fiindcă limba sau mai exact cuvântul are mai multe funcții așa cum le-am menționat și implică atât pe autor, cât și pe cititor într-un proces de devenire spirituală. Aceste funcții sunt într-o strânsă corelație cu cele zece structuri interioare pe care le-am tratat la axiologia psihologică. Fiecare funcție are altă putere de penetrare în interiorul ființei noastre și de aceea sfântul apostol Pavel ne atrage atenția că în noi „Cuvântul lui Dumnezeu e viu și lucrător și mai ascuțit decât orice sabie cu două tășuri și pătrunde până la despărțitura sufletului și duhului, dintre încheieturi și măduvă, și destoinic este să judece simțurile și cugetările inimii” (Evrei 4, 12).

Vom căuta să dăm câteva jaloane pentru a înțelege de ce unii scriitori au o influență adâncă asupra limbii, căreia îi dau funcțiile ce le vom menționa, au o influență asupra societății, asupra sufletelor, asupra dezvoltării fenomenului literar, iar alții nu.

6.1. Funcția denotativă este funcția de comunicare în lumea percepută cu simțurile a obiectelor, ființelor, fenomenelor, faptelor sociale, este planul trăirii și acțiunii corpului fizic. Aici este glasul trupului, trăirile corpului biologic, sublimarea alimentelor, acțiunile vizibile ale persoanelor, animalelor, motivația lor. Pe acest plan se exteriorizează lăcomia ariviștilor ca Dinu Păturică din romanul *Ciocoii vechi și noi* de Nicolae Filimon, vicleniile eroilor lui Ion Luca Caragiale, instinctele primare ale eroilor lui Liviu Rebreanu din *Ion* și *Răscoala*.

6.2. Funcția referențială de relație este a planului energetic, calea care dă acțiunea, mișcarea, raportul, legea reacției, reflexele, cum le găsim în *Amintiri din copilărie* de Ion Creangă, în romanul *Mara* sau în nuvela *Moara cu noroc* de Ioan Slavici, în romanul *Craii de Curtea Veche* de Mateiu Caragiale, în romanul *Concert din muzică de Bach* de Hortensia Papadat Bengescu, în romanul *Enigma Otiliei* de George

Călinescu, în *Rapsodii de toamnă* de George Topârceanu, în *Plumb* de George Bacovia, în *Cântăreața cheală* sau *Rinocerii* de Eugen Ionescu.

6.3. Funcția conotativă pătrunde în sufletul omului, care este subtil și-l face să vibreze, fiindcă este teritoriul de manifestare al afectelor, care sunt o concentrare a energiilor din corpul energetic și o sublimare a lor. De aceea muzica și versurile penetrează acest plan și determină reacții, motivații, intenționalități, pasiuni, acțiuni de ordin afectiv, așa cum găsim în poeziile lui Mihail Eminescu, Vasile Alecsandri, Alexandru Macedonski, George Coșbuc, Octavian Goga și alții. Pentru această funcție ca să o exprime, scriitorii creează sensuri, nuanțe noi prin metafore, metonimii, aliterații, asonanțe, comparații, ritmuri, rime. De aceea avem cântecele în ritualul ortodox.

6.4. Funcția reflexivă este reflectarea în mentalul cititorului a imaginilor-suport construite de scriitor, adică ceea ce Titu Maiorescu numea „condiția materială a poeziei”. Aici este locul unde se realizează starea de vis, refugiul romantic în vis, în basm, în natură, în trecut. Când cuvintele dau imagini luminoase, ca în poeziile lui M. Eminescu *Rugăciune* sau *Răsași asupra mea* sau în poeziile lui Vasile Voiculescu *Ultimele sonete închipuite ale lui Shakespeare*, la Octavian Goga, George Coșbuc, Lucian Blaga, Alexandru Macedonski, ele dau o stare de echilibru și armonie în sufletul cititorului. În alte scrieri, ca *Biserica neagră* de A. E. Baconski, dau o stare de anxietate cititorului. Același lucru putem spune despre *Groapa* lui Eugen Barbu, *Orbitor* de Mircea Cărtărescu, *Drumul cenușii* de Augustin Buzura, *Acasă* de Fănuș Neagu, *Jurnalul fericirii* de Nicolae Steinhardt.

6.5. Funcția legică acționează în nivelul legic sau karmic prin legea sublimării, de aceea acest plan sau nivel este descris prin imaginea focului, prin flacără în gândirea indiană. La acest plan avem sistemul volitiv și categoriile acestuia, atitudini, interese, opțiuni, hotărâri, reacții, aspirații, credințe, intenționalități, le găsim

mai ales în romanele de analiză ale lui Camil Petrescu *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, *Patul lui Procust*, în romanul Hortensiei Papadat Bengescu *Concert din muzică de Bach*, în romanul *Orbitor* de Mircea Cărtărescu, în romanul lui Horia Vintilă *Dumnezeu s-a născut în exil*.

6.6. Funcția noetică este a sistemului noetic și este exprimată prin idei, concepte, modele, legi, reprezentări, mituri, principii, categorii, simboluri, prototipuri, și a fost localizată ca fiind intelectul sau ceea ce de multe ori numim prin termenul „minte”, care este reprezentată ca o sferă în mâna Domnului Iisus Hristos. Când gândurile noastre sunt luminoase, avem un soare interior, care luminează corpul mental, aura, determină acțiuni benefice ca rugăciunea, actele de caritate, virtuțile ca milostenia, blândețea, curăția, credința, iubirea, nădejdea, bunătatea, trăite de corpul afectiv, de sufletul care vibrează, așa cum avem cuvintele eroului Ștefan cel Mare și Sfânt din *Apus de soare* de Barbu Ștefănescu Delavrancea, ale lui Vlaicu din drama *Vlaicu Vodă* de Alexandru Davila, ale feciorului de împărat din basmul *Harap Alb* de Ion Creangă.

6.7. Funcția simbolică este o mai subtilă încorporare a ideii în cuvânt și determină o sinteză, o concentrare a gândirii, care angajează interpretări, participarea cititorului cu propria lui înțelegere, adică pătrunde în cuget, unde acționează legea armoniei și echilibrului și determină iluminarea din planul gândirii creative, fiindcă lasă să pătrundă lumina venind din nivelul conștiinței în sfera nous-ului, a intelectului, determinând o altă descoperire, o altă înțelegere, o altă idee, concept așa cum o analizează Liviu Rebreanu în *Pădurea spânzuraților*, când Apostol Bologa vede raza ce vine din crucea bisericii din Parva și își schimbă tot modul de a gândi; sau cum în piesele lui Camil Petrescu *Suflete tari* (Andrei Pietraru), *Jocul*

ieilor (Gelu Ruscanu) ajung la o transformare lăuntrică ca urmare a unei dezbateri lăuntrice.

6.8. *Funcția sacră* este aceea care pătrunde la nivelul conștiinței și este comparată cu Sfântul Potir, fiindcă are pereții oglină, așa cum este camera plină de oglinzi din romanul *Craii de Curtea Veche* de Mateiu Caragiale, sau cum este simbolul *oglină* în poezia *Din ceas, dedus* de Ion Barbu, în poemul *Luceafărul* de Mihail Eminescu, în poezia *Poemă în oglindă* de George Bacovia, în volumul *Poeme cu îngeri* de Vasile Voiculescu, dar mai ales în scrierile sfinților Ioan Casian, Niceta Remesianul, mitropoliților Dosoftei, Varlaam, Antim Ivireanul.

6.9. *Funcția tainică* a limbii și a cuvântului o găsim emanând din punctul central, al ființei omului care este spiritul reprezentat simbolic în ideograma soarelui printr-un punct într-un cerc, așa cum îl va utiliza Mihail Eminescu spre a crea în Scrisoarea I imaginea genezei universului: „Dar deodat-un punct se mișcă... cel întâi și singur. Iată-l / Cum din haos face mumă, iară el devine Tatăl / Punctu- acela de mișcare, mult mai slab ca boaba spumei, / E stăpânul fără margini peste marginile lumii”. Această funcție tainică a Cuvântului din care s-a creat lumea o căuta Mihail Eminescu când se întreba: „Unde vei găsi cuvântul ce exprimă adevărul?”, dar o găsim în *Teu, Tea, Tiou, Tawma, Euharistia cuvântului, Pravila poruncilor* ale Fratelui Emilian de la Neamț, care o găsește în cuvintele Sfintei Evanghelii.

6.10. *Funcția de lumină* este cordonul de har sau firul de argint care leagă sufletul de Dumnezeu și se pune la Taina Sfântului Botez ortodox și se reasează la Taina Sfintei Euharistii. În literatură la Mihail Eminescu în *Împărat și proletar* avem versurile: „Spuneți că omu-i o lumină / Murdară-i este raza ca globul cel de tină”, în poemul *Luceafărul* în versul: „Alunecând pe-o rază” sau în versurile: „Vedea

ca-n ziua cea dintâi / Cum izvorau lumine”, la Liviu Rebreanu în *Pădurea spânzuraților* raza ce vine din crucea bisericii din Parva. La Vasile Voiculescu în poezia *Bătea la poarta cerului* raza este o mesageră a lui Dumnezeu în lume, iar la Radu Gir raza este cea care generează poezia.

7. Spiritul critic aduce un alt concept de valoare determinând o axiologie de tip realist, așa cum o formulează Garabet Ibrăileanu în cartea: *Spiritul critic în cultura românească*. În acest studiu Mihail Eminescu este văzut ca un scriitor realist, ca o culme a spiritului critic în Moldova, fiindcă în poeziile *Epigonii*, *Împărat și proletar*, *Scrisoarea III*, în celelalte satire, în *Criticilor mei* face o acută acuzație societății românești de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Sunt menționați în această carte în primul rând Ion Luca Caragiale, care, în *O scrisoare pierdută*, *O noapte furtunoasă*, *D’ale carnavalului*, în momentele și schițele sale, critică moravurile societății burgheze și era definit ca o culme a spiritului critic în Muntenia.

Spiritul critic în literatura română este prezent permanent de la *Didahiile* lui Antim Ivireanul, *Istoria hieroglifică* a lui Dimitrie Cantemir, *Satiră. Duhului meu* de Grigore Alexandrescu, comediile lui Vasile Alecsandri *Chirița la Iași*, *Chirița în provincie*, romanul lui Nicolae Filimon *Ciocoi vechi și noi*; la cei mai importanți scriitori ai secolului XX: Liviu Rebreanu *Răscoala*, Cezar Petrescu *Întunecare*, Hortensia Papadat Bengescu *Concert din muzică de Bach*, George Călinescu *Enigma Otiliei*, Camil Petrescu *Patul lui Procust și Ultima noapte de dragoste întâia noapte de război*; Tudor Arghezi *1907 – peizaje*.

Spiritul critic cultivat de critica literară poate fi situat pe nivele de gândire creativă, așa cum am făcut și cu operele scriitorilor.

Nivelul expresiv înseamnă o preocupare pentru expresivitatea cuvântului, așa cum arată Valeriu Anania în *Rotonda plopii aprinși*,

prin studiile de stilistică, așa cum sunt cele ale lui Tudor Vianu, sau prin eseuri ca cel al lui Constantin Noica *Creație și frumos în rostirea românească*. Nivelul productiv presupune o aderență la un curent literar, la o axiologie anterior exprimată. Aici pot fi integrate istoriile literare, dicționarele literare, monografiile despre scriitori sau studii ca: Paul Zarifopol *Clasicii*, Pompiliu Constantinescu *Considerații asupra romanului românesc*, Emil Cioran *Amurgul gândurilor*, Mihai Ralea *Tudor Arghezi*, Perpesicius *Mențiuni critice*.

Pentru nivelul inventiv putem aminti personalitățile care au adus direcții noi în dezvoltarea fenomenului literar, așa cum au fost: Mihail Kogălniceanu și revista *Dacia Literară*, Titu Maiorescu la *Junimea* și *Convorbiri literare*, Garabet Ibrăileanu la *Viața Românească*.

Alte personalități au adus o axiologie așa cum l-am menționat pe Garabet Ibrăileanu care în *Spiritul critic în cultura românească* aduce o axiologie de factură realistă.

Tot așa Constantin Ciopraga în *Personalitatea literaturii române* aduce o axiologie de facto, iar Alexandru Husar în *Ideea europeană* dezvoltă coordonatele unei axiologii spațiale de nivel european și încadrarea sau locul literaturii române în acest spațiu.

Nivelul inovativ este realizat de sinteza unor concepte de valoare așa cum o realizează Rene Wellek în *Istoria criticii literare moderne* sau propune o interpretare a textului literar din mai multe unghiuri ca Benedetto Croce în *Poezia*.

Exigențele pentru nivelul emergent sunt ceva mai deosebite, fiindcă în afară de sinteza conceptelor axiologice formulate, trebuie să aducă și concepte noi, să aducă dezvoltări și completări la cele insuficient precizate, pentru a impune o interpretare obiectivă bine argumentată a textului literar. Valoarea este aceea pe care o încorporează autorul în opera sa și nu cea care binevoiește sau nu să i-o acorde criticul.

8. Valoarea operei literare o încearcă și o decantează timpul, care devine astfel cel mai obiectiv critic. El selectează de obicei valorile de nivel *emergent* și care sunt specifice, reprezentative pentru anumite spații culturale universale.

Astfel *Mahabharata*, *Ramayana*, *Bhagavad Gita*, *Upanișadele* sunt valori reprezentative pentru spațiul indian. Epopeile *Iliada*, *Odiseea*, *Eneida*, poeziile lui Virgilius, Horatiu, Ovidiu, tragediile lui Eschil, Sofocle, Euripide sunt reprezentative pentru spațiul european antic. Se poate aprecia că operele create de Goethe, Schiller, Lenau, de Shakespeare, Byron, Shelley, de Victor Hugo, Paul Verlaine, Pușkin, Lermontov, Lev Tolstoi, Dostoievski, Gogol, Ion Barbu, Mihail Eminescu, I. L. Caragiale sunt reprezentative pentru spațiul european în alte perioade istorice. Valorile de nivel *inovativ* sau *inventiv* sunt selectate de timp pentru apartenența lor la diferite curente literare pe care le reprezintă: Clasicismul, Romantismul, Realismul, Simbolismul, Expresionismul, Suprerealismul, așa cum le-am tratat la curente literare.

Trebuie să remarcăm că la trecerea timpului și a curentelor literare mulți scriitori reprezentativi pentru acele grupuri sociale, națiuni, reviste sau curente intră într-un con de umbră, chiar dacă sunt menționați în dicționare, istorii literare, fie și dacă au fost traduși în mai multe limbi sau au primit distincții internaționale.

Valorile de nivel *productiv* ca și cele de nivel *expresiv* supraviețuiesc cu greu timpului, de aceea scriitorii și textele aparținând acestui nivel intră în anonimat, chiar dacă la un anumit moment au avut parte de tiraje impresionante, chiar dacă sunt menținuți în atenția sau conștiința publică prin ediții noi, prin activitatea unor oameni de cultură sau prin introducerea lor în manuale școlare.

Timpul ca motiv literar apare bine conturat în opere de mare valoare. Astfel în poemul *Luceafărul* de Mihail Eminescu avem versurile: „Și unde ajunge nu-i hotar / Nici ochi spre a cunoaște / Și vremea-ncearcă în zadar / Din goluri a se naște” sugerând o ieșire din timp și spațiu, ca și la Ion Barbu în versurile: „Din ceas, dedus, adâncul acestei calme creste / Intrată prin oglindă în mântuit azur”, unde intenția autorului de a da o valoare absolută poeziei, de a o transfigura este mai bine exprimată. Tot așa Hyperion îi oferea fetei de împărat viața eternă: „Colo-n palate de mărgean / Te-oi duce veacuri multe / Și toată lumea-n ocean / De tine o s-asculte”. Aceeași căutare a eternului o vom găsi la Lucian Blaga în *Mirabila sămânță*, *Peisaj transcendent*, *Munte vrăjit* sau la Vasile Voiculescu în *Călătorie spre locul inimii* ca o ieșire în etern, în inefabil, în divin, ca semn al valorii.

9. Valoarea eternă sau transcendentă a unei creații literare izvorăște din harul sau lumina dumnezeiască care emană din ea determinând schimbarea sufletelor, prin adevărul pe care îl conține, îl exprimă.

Obiectivul susținut de Junimea de a impune adevărul ca o condiție a valorii actului de creație a făcut ca o serie de scriitori să plătească mai apoi cu viața, așa cum s-a întâmplat cu Mihail Eminescu, Alexandru Davila, Marin Preda, Nicolae Labiș sau să fie închiși, chinuiți ca Vasile Voiculescu, Nichifor Crainic, Radu Gyr, Vasile Militaru, Antonie Plămădeală, Nicolae Steinhardt, Ioan Slavici, Ionel Teodoreanu, Păstorel Teodoreanu, Alecu Russo, Nicolae Bălcescu. Alți scriitori au fost exilați sau s-au autoexilat ca Mircea Eliade, Eugen Ionescu, Emil Cioran, Horia Vintilă, Ion Luca Caragiale, Martha Bibescu, Elena Văcărescu, Petru Dumitriu și alții. Unii au fost marginalizați sau exilați în propria țară: Lucian Blaga, Ion Barbu, George Bacovia, Tudor Arghezi, Ion Pillat, Hortensia Papadat Bengescu, Cezar Petrescu, Ion Vinea.

Această valoare transcendentă a fost cultivată de la începuturile literaturii române de sfinții Ioan Casian, Niceta Remesianul, mitropolitul Dosoftei. Sfântul Paisie Velicicovski realizează în acest sens un curent cu centrul de iradiere de la Mănăstirea Neamț concretizat prin traducerea și tipărirea de cărți religioase. În acest curent un rol important l-a avut *Filocalia* tradusă în limba rusă determinând în Rusia un curent mistic popular consemnat în cartea *Pelerinul rus*, dar și prin influența ce a avut-o asupra unor scriitori importanți ca Lev Tolstoi, Dostoievski, Gogol. La noi Nichifor Crainic a realizat prin gruparea de la *Gândirea* un curent literar, iar prin cărțile sale *Nostalgia paradisului* și *Sfințenia – împlinirea umanului* a favorizat apariția grupului de la rugul aprins cu Vasile Voiculescu, Sandu Tudor și alții. Aceasta a determinat atacul satanisto-ateisto-comunist asupra țărilor ortodoxe ca Rusia, România, Serbia.

Literatura capătă în acest context valoare prin harul încorporat, o lumină harică, o cunoaștere contemplativă superioară oricărei operații intelectuale prezentă la Vasile Voiculescu în *Călătorie spre locul inimii*, la Emilian de la Neamț în *Taina Tainelor, Legea Iubirii, Cina cea de Taină*.

Sinteza tuturor punctelor de vedere, a conceptelor, a programelor estetice, a categoriilor psihice, a nivelelor de gândire creativă are ca scop să obiectiveze interpretarea operelor literare și să-l înarmeze pe cititor cu o serie de noțiuni fundamentale, încât să nu mai poată fi înșelat de falsele valori, de beția de cuvinte, de toate mistificările aduse adevărului, pe care trebuie să-l exprime scriitorul reprezentant al conștiinței națională, socială, umană, religioasă, critică și estetică. Valoarea absolută a unui text o dă sămânța Cuvântului lui Dumnezeu dintr-un text prin care se luminează, se mântuiesc, se sfințesc sufletele. Cuvântul lui Dumnezeu încorporat în textul realizat de scriitor este duh și viață, este Adevărul care

sfințește, este Taina Tainelor pe care scriitorul adevărat o mărturisește. Originea și evoluția limbii române

1.1. Definiția limbii române

Limba română a fost definită de majoritatea cercetătorilor ca fiind limba latină populară, vorbită neîntrerupt timp de două mii de ani, în nordul și sudul Dunării, într-un mediu trac, grec, turc, slav, adică oriental: *„Limba română este limba latină vorbită în mod neîntrerupt în partea orientală a Imperiului roman, cuprinzând provinciile dunărene romanizate (Dacia, Panonia de Sud, Dardania, Moesia inferioară și superioară) din momentul pătrunderii limbii latine în aceste provincii și până în zilele noastre.“*

Perioada de formare a limbii române

Luptele dintre romani și daci, începute din timpul împăratului Domițian (Tapae, 88, e.n.) sunt continuate de împăratul Traian (101-102 și 105-106) și duc la transformarea Daciei într-o provincie romană, timp de 165 de ani, adică până în anul 271 e.n., când împăratul Aurelian retrage garnizoanele romane în sudul Dunării.

În această perioadă, în Dacia sunt aduși coloniști romani, negustori, soldați, care, după ce-și îndeplinesc obligațiile stagiului, sunt răsplătiți cu acordarea de privilegii (pământ, drepturi cetățenești etc.). Împăratul Caracalla dă, în anul 212 e.n., „Constitutio Antoniana“, prin care dacii devin cetățeni romani, ca urmare a însușirii limbii latine și a modului de viață roman. În perioada dintre anii 101 și 271 e.n., avem o perioadă de bilingvism, când limba dacă se încrucișează cu limba latină. Limbile sunt ca niște săbii, ele separă net o comunitate socială, etnică de alta, de aceea limbile nu se amestecă. Limba latină a ieșit învingătoare, fiindcă era un instrument de comunicare, perfecționat prin activitatea marilor scriitori și oameni de cultură romani.

Între anii 271 e.n. și sec. al VI-lea, când vin slavii, avem perioada de formare a limbii române, fiindcă regulile de transformare ale cuvintelor de origine latină nu vor acționa și asupra cuvintelor de origine slavă. Unii lingviști discută despre o a doua încrucișare între limba română proaspăt constituită și limba slavă, încheiată cu victoria limbii române. Fiind mai numeroasă în nordul Dunării și mai bine organizată, populația română i-a asimilat pe slavi sau i-a respins. Slavii au trecut în sudul Dunării și au lovit comunitatea română, dispersând-o. Totuși, primele state din sudul Dunării sunt româno-bulgare, sub Ioniță Asan. Perioada de formare a limbii române (271–sec. al VI-lea) este urmată de perioada limbii române comune între secolele al VI-lea și al IX-lea. În această perioadă, avem și o separare a grupului etnic al aromânilor, care coboară treptat în sud, sub presiunea grupurilor slave și maghiare din Podișul Panoniei și din zona dalmată. Locul de formare a limbii române comune este situat atât în nordul, cât și în sudul Dunării, pe teritoriul fostelor provincii romane Dacia, Moesia, Iliria, Panonia, Dardania. Este semnalată prezența aromânilor în Macedonia, Ahaia și la Salonic, începând cu anul 1308, precizându-se că unii ar fi venit din Ungaria sub presiunea ungarilor și hunilor, iar din regiunea râului Sava au fost deplasați de venirea sârbilor. În această perioadă, limba română a căpătat trăsăturile sale specifice, diferite de celelalte limbi romanice:

a. avem schimbarea unor vocale („a“, „i“) în cuvintele latine sub influența limbii dace în „ă” și „î” (ex.: *manus* > **mănu* > *mână*; *fontana* > *fântână* > *fântână*; *imperator* > *emperator* > *împărat*; *inter* > *între*);

b. modificarea timbrului vocalei accentuate, ceea ce a dus la crearea de diftongi (lat. *lege* > v. dr. *leage* > rom. *lege*);

c. tendința de a închide timbrul vocalelor (ex. e > i, **d**entem > **d**inte; a >ă gula > gură; aqua > apă);

- d. palatalizarea oclusivelor labiale (lat. *petiolus* > rom. *chicior*);
- e. afereza lui **a** (lat. *aranea* > dr. *râie*; *autumnus* > dr. *toamnă*).

Perioada limbii române literare vechi începe din secolul al XIII-lea, o dată cu primele manuscrise, și este exprimată deplin mai ales cu primele tipărituri în limba română. Ea continuă până în secolul al XVIII-lea. Este limba textelor religioase, a cronicilor, a primelor pagini literare, ale scriitorilor umaniști, pe care o tratăm la capitolul *Umanismul*.

Perioada limbii române literare moderne începe în secolul al XIX-lea și se dezvoltă în secolul al XX-lea. De aceea ea cuprinde în primul rând activitatea marilor scriitori clasici, care au oferit modelele limbii române literare moderne. Ea este continuată de intensa activitate a scriitorilor din secolul al XX-lea.

1.2. Teritoriul de formare a limbii române

Limba română s-a format și s-a vorbit în nordul și în sudul Dunării, în provinciile: Dacia, Dardania, Moesia inferioară și superioară. Ea s-a constituit, ca și limbile dalmată, sardă, dialectele italiene din sud, din limba latină populară orientală. Expansiunea romanilor pe teritoriul Daciei este până la est de râul Prut, fiindcă avem urme de castre romane la Bărboși, Șendreni, Poiana, aidoma celor din Muntenia de la Piscul Crăsani (Ialomița) și Spanțov (Argeș). Au fost remarcate apropierea dintre limba română și limbile sardă, dalmată, italiana de sud în conservarea consoanelor ocluse p, t, k, în unele cuvinte, spre deosebire de spaniolă. De exemplu: română: *căpăstru*, *roată*, *păcurar* (lat. *capistro* — are; *rota* — ae; *pecorosus*, a, um) italiană: *capestro*, *rota*, *pecorario* spaniolă: *cabestro*, *ruieda* portugheză: *pequieiro*

1.3. Caracterul latin al limbii române

Caracterul unei limbi este dat de vocabularul esențial (fondul principal de cuvinte) și de structura gramaticală. Nucleul limbii române (vocabularul esențial) este latin, iar structura gramaticală

este latină. Cuvintele din fondul principal de cuvinte, care denumesc părți ale corpului omenesc, sunt peste 90% de origine latină: dinte (lat. *dentis*), gură (lat. *gula*), ochi (lat. *oculum*), ureche (lat. *auricula*), mână (lat. *manus*), picior (lat. *petiolus*), inimă (lat. *anima*), coapsă (lat. *coxa*), frunte (lat. *frontem*). De asemeni avem termeni religioși ca: Dumnezeu (lat. *domine deus*), creștin (lat. *cristianus*), biserică (lat. *basilica*), botez (lat. *baptisium*), rugăciune (lat. *rogationem*), cruce (lat. *cruce*), înger (lat. *angelus*). S-au păstrat termeni ce denumesc noțiuni esențiale ca: sat (lat. *fossatum*), ara (lat. *arare*), semăna (lat. *seminare*), grâu (lat. *granum*), seară (lat. *secale*), cânepă (lat. *canapa*), sare (lat. *salis>saalem*), in (lat. *linum*), aur (lat. *aurum*), argint (lat. *argentum*), cal (lat. *caballus*), vacă (lat. *vaca*), vie (lat. *vinea*), poamă (lat. *poma*), ceapă (lat. *caepa*), mamă (lat. *mater*), fiu (lat. *filius*), frate, soră, fiică, familie, bărbat, ajutor, adăpost, cântec, împărat, băiat, cuțit, lingură, mire, oaie, plăcintă, piersic.

Toponime: Dunăre, Retezat, Drobeta, Napoca, Sculeni, Criș, Someș, Olt.

Onomastică: Liviu, Octavian, Tiberiu, Ovidiu, Agripina, Letiția, Emilian, Traian, Cezar.

Pentru ca un cuvânt să pătrundă în vocabularul esențial, adică în nucleul limbii, el trebuie să îndeplinească mai multe condiții: să exprime o noțiune fundamentală, să aibă vechime în limbă, să fie cunoscut de majoritatea vorbitorilor, să intre în expresii și locuțiuni, să aibă putere de derivare și compunere. Acest nucleu al limbii este peste 70% latin și mai are cuvinte de origine dacă, slavă, greacă, turcă, franceză etc. El cuprinde în jur de două mii de cuvinte, ceea ce reprezintă cam 1% din masa vocabularului limbii române. Nu cantitatea, ci calitatea cuvintelor este esențială pentru a defini trăsăturile unei limbi. Această calitate a limbii o modelează, o dezvoltă scriitorii.

1.4. Conservarea elementului dac

Păstrarea elementelor dace a fost discutată pentru prima oară de Bogdan Petriceicu Hasdeu, care a observat că o serie de cuvinte au o mare putere de derivare și compunere, îndeplinesc condițiile de a face parte din vocabularul esențial, dar a căror origine nu fusese stabilită. Dintre acești termeni amintim: abur, baci, baltă, balaur, balegă, bâr, brad, brâu, buză, bucurie, căciulă, cătun, ceafă, ciută, ciucă, ciupi, copac, copil, curpăn, droaie, fluier, fărâmă, gard, gata, ghimpe, ghionoaie, gogă, grumaz, gușă, mal, mazăre, mărar, mânz, mugur, moș, murg, noian, pârâu, pupăză, rânză, scrum, sâmbur, scăpăra, spuză, strungă, țap, șopârlă, vatră, zgardă, zară.

Toponime: Carpați, Argeș, Buzău, Mureș, Ciucaș, Căciulata, Bucegi, Bârsei, București, Tisa.

Onomastică: Baci, Bârsan, Bârz, Baltă, Goga, Brad, Cătuneanu, Ciucă, Buzatu, Grumăzescu, Bucur, Curpăn, Scrumeda. Substratul dac constituie elementul de originalitate al limbii române față de celelalte limbi romanice: franceză (substrat galic), spaniolă (substrat iberic), italiană (substrat etrusc).

1.5. Influența slavă

Prezența populației slave pe teritoriu, începând cu secolul al VI-lea, și oficierea cultului religios în limba slavă au determinat o influență a acestei limbi asupra limbii române.

S-au păstrat termeni de cult religios: liturghie, maslu, iad, rai, schit, sfânt, utrenie, vecernie, molitfelnic, stareț, pocrov, vovidenie; termeni din agricultură: plug, ogor, brazdă, pogon, snop, stog; termeni de organizare socială: logofăt, vornic, paharnic, vistiernic, stolnic, boier, jupân.

Toponime: Târnava, Bistrița, Dâmbovița, Cozia, Craiova, Cerna, Ilfov, Lipova, Jijia, Prahova, Ialomița, Râmnic, Zlatna, Vodița, Tismana, Snagov, Stolniceni.

Onomastică: Ivan, Ciornei, Cernat, Vornicu, Târnoveanu, Stoleriu, Olga, Tania, Boris, Stolniceanu, Bistriceanu, Oleg.

Influența slavă în structura gramaticală este exprimată prin vocativul în „o“ al substantivelor feminine (Mario, Ioano, Florico). Influența greacă s-a exercitat de către coloniile grecești din Dobrogea, mai apoi din centrul de mare influență a Bizanțului asupra culturii noastre, a prezenței populației grecești refugiate după căderea Constantinopolului și a domniilor fanariote. S-au păstrat termeni ca: alfabet, filosofie, geometrie, condei, condică, psihic, dialog, analog, analogie, arhon, logică, diac, mustață, trandafir, catarg, horă, plapumă, zodie, scandal, zugrav, prăvălie, zahăr, Evanghelie, teologie, paraclis, omilie, amin, arhondaric.

Onomastică: Vasile, Ioan, Alexandru, Constantin, Elena, Andrei, Teodor, Vasiliu, Hangerliu, Cantacuzino. Influența turcă

S-a realizat prin prezența turcilor în nordul și în sudul Dunării, prin administrația turcească și ca urmare a deselor și violențelor incursiuni militare făcute de Imperiul Otoman în principatele Moldova, Țara Românească, Basarabia, Banat, Dobrogea. S-au păstrat termeni ca: pașă, vizir, sultan, agă, iahnie, cataif, harem, haraci, hazna, turban, șalvari, rahat, cafea, alivenci, halva, sarma, simigiu, geamgiu, ciulama, musaca.

Onomastică: Hagi, Cihodaru, Hasnași, Turpan, Bașa, Ciaglâc, Ciubuc.

Toponime: Techirghiol, Babadag, Medgidia, Bairamdede, Ceatal, Tighina.

1.6. Influența franceză

Se datorește contactelor culturale, introducerii limbii franceze în școli. S-au impus în limbă mulți termeni ca: republică, administrație, egalitate, librărie, parfumerie, galanterie, constituție, revoluție, libertate, cavalerie, infanterie, artilerie. Această influență continuă și avem multe neologisme adoptate din limba franceză.

1.7. Dialectele limbii române

Dialectul daco-român este vorbit de o populație de peste 23 de milioane de pe teritoriul fostei Dacii, dar și sub forma limbii naționale de circa 4 milioane de români din Republica Moldova, Bucovina de Nord, Banatul sârbesc, Cadrilater și de alte câteva milioane de români din Ungaria, Germania, Franța, America, Canada și alte țări. Limba națională a statului România s-a constituit pe baza dialectului daco-român. Pe baza lui s-a realizat limba română literară, care este aspectul cel mai îngrijit al limbii naționale. În limba română literară s-au scris cărți de valoare pentru literatura națională și universală, cărți științifice. Dialectul daco-român are mai multe graiuri: moldovean, muntean, oltean, bănățean, crișan, maramureșan.

Dialectul macedo-român este vorbit de românii din Macedonia, grupați în orașele Niș, Skoplje, în Munții Pindului, Munții Olimp, unde ei alcătuiesc grupări etnice distincte. În acest dialect s-au realizat o cultură și o literatură originală.

Dialectul megleno-român este vorbit de românii din Bulgaria și Grecia, de pe valea fluviului Marița, unde ei alcătuiesc o comunitate etnică.

Dialectul istro-român este vorbit de românii din peninsula Istria, din nordul Mării Adriatice, pe teritoriul Iugoslaviei.

În afară de acestea, pe Valea Timocului, în Serbia, vorbesc limba română circa un milion și jumătate de români, care sunt total lipsiți de orice fel de drepturi. Ei au un grai daco-român, cu elemente oltenești și bănățene. De asemenea în Bosnia vorbesc limba română cam o jumătate de milion de români, care sunt lipsiți de orice fel de drepturi din cauza regimurilor de dictatură.

1.8. Locul limbii române între limbile romanice

Limba română ocupă un loc aparte între limbile romanice, deoarece este singura limbă orientală. Substratul limbii române este

dac, în limba franceză este galic, în limba spaniolă este iberic, în limba italiană este etrusc. Nu avem un adstrat latin, ca în limbile italiană, franceză, spaniolă, ca urmare a oficerii cultului religios în limba latină. Limba română a conservat termeni din limba latină, care s-au pierdut în celelalte limbi romanice. Aceste limbi sunt: italiana, franceza, provensala, spaniola, catalana, portugheza, sarda, retoromana. Limba dalmată a încetat să mai fie vorbită pe coasta dalmată din secolul trecut.

Limba română face parte, ca toate limbile romanice, din familia limbilor indo-europene. Din această familie mai fac parte limbile slave (rusă, polonă, cehă, sârbă, ucraineană, bulgară), limbile germanice (engleza, germana), limbile nordice (suedeza, norvegiana, daneza), greaca, persana, hindi, avesta, albaneza.

1.9. Al. Mateevici — *Limba noastră*

1. Limba este o trăsătură definitorie a unui popor, a unui neam, a unei națiuni. Ea trasează limitele ființei naționale. O națiune se definește prin comunitate de teritoriu, de viață social-istorică, de limbă și de factură psihică, care se exprimă prin cultură în general și prin poezie în special. Tezaurul spiritual al unui popor se găsește ascuns, ca o comoară, în limbă. De aceea poetul Al. Mateevici începe poezia *Limba noastră* cu versul: „*Limba noastră-i o comoară*“. Această comoară spirituală, această factură psihică definește cel mai bine o națiune, fiindcă ea se naște din adâncul ființei naționale. De aici valoarea versului: „*În adâncuri înfundată*“. În același timp, ființa noastră istorică își are rădăcina înfiptă în glia străbună. De aici tema poeziei care este, de fapt, profunda identitate dintre poet, popor și patrie. Poezia este o definiție lirică a limbii române, care are la bază imaginea unui șirag de pietre prețioase, imagine ce sugerează valoarea cuvintelor, frumusețea, tăria, strălucirea luminilor sensurilor ascunse în cuvinte: „*Un șirag de peatră rară, / Pe moșie răvărsată*“.

Limba conține (ca un potir al conștiinței naționale) focul spiritului românesc: „*Limba noastră-i foc, ce arde / Într'un neam, ce fără veste / S'a trezit din somn de moarte, / Ca viteazul din poveste*“. Limba, ca și poezia, este o sinteză a spiritului național: „*Limba noastră-i numai cântec, / Doina dorurilor noastre*“, fiindcă doina și dorul sunt specifice poporului român. Metafora „*roi de fulgere*“ este extrem de sugestivă pentru funcția limbii de a reda idealurile naționale și sociale, aspirația către cer, către Dumnezeu: „*Roi de fulgere, ce spintec / Nouri negri, zări albastre*“. Limba este ființa națională, din care poetul face parte integrantă: „*Limba noastră-i graiul pâinii, / Când de vânt se mișcă vara / În rostirea ei bătrâni / Cu sudori sfîșit'au țara*“. Este graiul faptelor, care-i asigură existența. Prin sacrificiul permanent, prin faptele de vitejie, de muncă, ei, străbunii, au împlinit destinul național, au sfîșit cu sânge și sudoare pământul țării, fiindcă în concepția poporului român „*omul sfîșește locul*“.

Această profundă identitate dintre poet, popor și patrie o găsim și în metaforele din strofa: „*Limba noastră-i frunză verde / Sbuciumul din codri veșnici / Nistrul lin, ce-n valuri pierde / Ai luceferilor sfeșnici*“. Metafora- simbol „*frunză verde*“ sugerează viața spirituală a poporului român și valoarea ei este reluată de metonimia: „*Sbuciumul din codri veșnici*“, de simbolul Nistrului, fiindcă apa sugerează cunoașterea, viața spirituală neîntreruptă a poporului român, sedimentată în limbă așa cum apele Nistrului ascund în adâncuri lumina luceferilor.

În limba română s-au adunat, de-a lungul timpului, mărgăritarele neprețuite ale înțelepciunii neamului nostru: „*Limba noastră-s vechi izvoade / Povestiri din alte vremuri / Și cetindule'nșirate — / Te'nfiori adânc și tremuri*“. În limbă este sedimentată istoria națională ca într-o cronică, așa cum ne sugerează metafora

„*vechi izvoade*“, fiindcă limba este o carte vie care determină viața noastră lăuntrică, spiritul național când descoperă în el această conștiință națională: „*se-nfioară*“ și „*tremuri*“.

Limba română este sacră, fiindcă în ea se oficiază de secole cultul religios: „*Limba noastră îi aleasă / Să ridice slavă'n ceruri, / Să ne spue'n hram ș-acasă / Veșnicele adevăruri*“. În ea am aflat adevărul despre Dumnezeu, de aceea cuvintele ei sunt cuvinte de sărbătoare sfântă a sufletului, așa cum este momentul unui hram, fiindcă prin ea aflăm drumul spre cer al sufletului. În limba noastră se rostesc cuvintele sfinte din cărțile sfinte, care înalță și înobilează sufletul, modelându-i sensibilitatea și frumusețea: „*Limba noastră-i limbă sfântă / Limba vechilor Cazanii / Care- o plâng și care-o cântă / Pe la vatra lor țărani*“.

Graiul românesc trebuie cultivat continuu. Limba este ca o fântână a conștiinței noastre naționale. De aceea, așa cum o fântână trebuie curățată, tot așa limba trebuie cultivată și îmbogățită: „*Ștergeți slinul, mucegaiul / Al uitării'n care geme*“.

Limba este bogăția sufletului românesc, din care se poate revărsa „*un potop nou de cuvinte*“. Limba este un dar dumnezeiesc, ale cărui izvoare nu seacă niciodată.

2. Poezia *Limba noastră* poate fi interpretată și ca o poezie programatică (ars poetica), în care poetul își exprimă concepția sa despre poet și poezie. Citind-o cu atenție, putem desprinde următoarele sensuri ale conceptelor de poet și poezie:

Poetul este o conștiință națională, iar poezia este o emanație a acestei conștiințe, așa cum le găsim sugerate în versurile: „*Limba noastră-i frunză verde / Sbuciumul din codri veșnici / Nistrul lin, ce-n valuri pierde / Ai luceferilor sfeșnici*“. Rolul poetului și al poeziei este să dea strălucire, frumusețe, vitalitate limbii neamului, să trezească puterile lui creatoare, să dea noi valori cuvintelor, să le șlefuiască ca

pe niște diamante: „*Strângeți piatra lucitoare, / Ce din soare se aprinde — / Și-ți avea în răvărsare / Un potop nou de cuvinte*“.

Comoara limbii este spiritul național, este o frântură din Duhul Sfânt, din care se revarsă un izvor creator: „*Răsări-va o comoară / În adâncuri înfundată, / Un șirag de peatră rară, / Pe moșie răvărsată*“.

Poetul este identificat cu ființa poporului său și de aceea poezia sa este „*Doina dorurilor noastre*“, adică o emanație a sufletului neamului românesc.

Poetul este român, un preot ortodox și un reprezentant al conștiinței creștine. De aceea pentru el: „*Limba noastră-i limbă sfântă*“, iar poezia trebuie: „*Să ridice slavă'n ceruri*“.

Poetul este un luptător, iar poezia poate deveni o armă de luptă națională și socială: „*Limba noastră-i foc ce arde*“, fiindcă în ea stă sedimentată puterea spirituală a unui popor, care: „*S'a trezit din somn de moarte, / Ca viteazul din poveste*“. De aceea ea poate deveni o armă de luptă: „*Roi de fulgere, ce spintec / Nouri negri*“...

Poezia este o exprimare a conceptului de armonie și echilibru specific poporului român: „*Limba noastră-i numai cântec*“, concept pe care-l găsim adânc exprimat prin „*Doina dorurilor noastre*“.

Poetul este un cărturar și își propune, asemeni lui Eminescu, să cultive „*Limba vechilor cazanii*“, prin care s-a realizat caracterul ortodox al conștiinței naționale.

3. Stilul poeziei *Limba noastră* este metaforic, nuanțat, simbolic, accesibil, metonimic, pentru a transmite mesajul profund patriotic al poeziei, dragostea față de țară și de neam a poetului. Cele zece metafore care definesc limba: „*Un șirag de peatră rară*“, „*o comoară*“, „*cântec*“, „*doina dorurilor*“, „*roi de fulgere*“, „*graiul pâni*“, „*frunză verde*“, „*Nistrul lin*“, „*izvoade*“ dau un câmp de sensuri acestui cuvânt cheie. Poezia este „*un cântec*“, „*o doină de dor*“, fiindcă încorporează hrana spirituală a unui popor („*graiul pâni*“), ființa lui

(„frunză verde”), conștiința lui națională („Nistrul lin”), forța lui spirituală („roi de fulgere”). De aceea limba este capabilă să izvorască „un potop nou de cuvinte”, hiperbolă menită să exprime puterea creatoare ascunsă în ea. Viața lăuntrică a poporului român este comunicată printr-un șir de metonimii, figuri de stil, care substituie efectul prin cauză, cauza prin efect: „Te-nflori adânc și tremuri”, „Sbuciumul din codri veșnici”, „Al uitării’n care geme”, „Să ridice slavă’n ceruri”, „Cu sudori sfințit’au țara” etc. Aceste metonimii exprimă, de fapt, rolul limbii în viața spirituală a poporului român.

Epitetele utilizate de Al. Mateevici au multă expresivitate: „Veșnicele adevăruri”, „frunză verde”, „Ruginit de multă vreme”, „Nistrul lin”, „nouri negri”, „zări albastre” și funcționalitate.

Aceleași trăsături le putem remarca și în legătură cu simbolurile: „soare”, „slinul”, „mucegaiul”, „Nistrul”. Metafora-simbol „Ai luceferilor sfeșnici”, asociată metonimiei: „ce-n valuri pierde” dă densitate expresivă textului poetic.

Al. Mateevici conferă sensuri noi cuvintelor, o utilizare funcțională a mijloacelor stilistice. Deși folosește figuri de stil, textul are multă claritate, ceea ce explică așezarea lui pe note, devenind un cântec.

Рекомендована література

1. Călinescu G. Istoria literaturii române de la origini și până în prezent. București: Semne, 2005. 948 p.
2. Costin C. Istoria literaturii române - de la cronicarii moldoveni la scriitorii postpașoptiști. Suceava: Editura Universității „Ștefan cel Mare”, 2015. 184 p.
3. Enciclopedia literaturii române vechi. București: Editura Muzeului Literaturii Române, 2018. 1040 p.
4. Manolescu N. Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură. București: Cartea Românească, 2020. 1528 p.
5. Mazilu D. Recitind literatura română veche: Genurile literare. București: Editura Universității București, 2020, 508 p.
6. Cimpoi M. Esența temeiului: istoria literaturii române premoderne la Târgoviște. Târgoviște: Bibliotheca, 2013. 474 p.
7. Manolescu N. Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură. București: Cartea Românească, 2020. 1528 p.
8. Rotaru I. O istorie a literaturii române de la origini până în prezent. București: DacoRomania, 2009. 1382 p.
9. Manolescu N. Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură. București: Cartea Românească, 2020. 1528 p.
10. Rotaru I. O istorie a literaturii române de la origini până în prezent. București: DacoRomania, 2009. 1382 p.
11. Bușulenga Z.D. Eminescu. Orizontul cunoașterii. Putna: Nicodim Caligraful, 2016. 236 p.
12. Vianu T. Arta prozatorilor români. București: Orizonturi, 2011. 511 p.
13. Bușulenga Z.D. Contemporanii mei. Putna: Nicodim Caligraful, 2019. 400 p.
14. Lovinescu E. Istoria literaturii române contemporane. Vol. I-II. București: Academia Română-Fundația Națională pentru Cultură și Artă, 2015. 1170 p.
15. Ispas L. Istoria literaturii române. Perioada interbelică. Ploiești: Editura Universității Petrol-Gaze din Ploiești, 2015. 251 p.

Інформаційні ресурси

1. https://ro.wikipedia.org/wiki/Literatura_rom%C3%A2n%C4%83
2. https://ro.wikisource.org/wiki/Pagina_principal%C4%83
3. <https://www.bibnat.ro/Biblioteca-Digitala-Nationala-s135-ro.htm>
4. <https://polirom.ro/pag/24-biblioteca-on-line>
5. <https://humanitas.ro/humanitas/colectii/biblioteca-virtuala>
6. <https://cartibunegratis.blogspot.com/p/catalog-de-carti-gratuite-in-romana.html>
7. <https://www.bcu-iasi.ro/biblioteci-virtuale/>
8. <https://romanaliterara.com/>
9. <https://www.convorbiri-literare.ro/arhiva>

Підписано до друку 13.06.2024. Формат 64x84/16.
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура Noto Serif.
Умовн. друк ар. 4,9. Тираж 20 прим. Замов. № 1798.
Оригінал-макет виготовлено та віддруковано:
ФОП Яценко Євген Валерійович
Закарпатська обл., Ужгородський р-н, с. Минай, пл. Народна, 53